

K nálezům středověkých studní

Velká výstavba, k níž v posledních letech dochází i v historických částech měst, si vynucuje provádění záchranných výzkumů v rozsahu, který starší generace archeologů neznaly. Dává však zároveň odměnu v podobě nálezů a poznatků.

Výjimkou samozřejmě není ani Praha. Právě z výzkumů posledních let jsme poznali velmi mnoho o prehistorickém a protohistorickém osídlení pražského prostoru, o románských počátcích města i o práci a životě jeho středověkých obyvatel.

Výzkumy narazily i na objekty, které mají mezi archeologickými nálezy zvláštní místo — na studny, jímky na shromažďování vody a jímky odpadní. Už v minulém století k takovým nálezům došlo, ale celkově jich donedávna bylo poměrně málo. Dříve totiž stavební práce zachytily jejich malou plochu zřídka a také výzkum takových objektů přesahoval technické možnosti historické archeologie. V souladu s rozvojem této vědní disciplíny a rostoucími technickými možnostmi archeologů se však v naší zemi počet prozkoumaných objektů toho druhu zvyšuje. Věnuje se jim větší pozornost a vznikly i studie zaměřené na teoretické otázky, které s jejich výzkumem souvisejí¹.

Studně, stejně jako jímky, právem tvoří samostatnou charakteristickou skupinu archeologických nálezů². Jsou to objekty prostorově přesně vymezené na malé ploše, zahloubené a od svého bezprostředního okolí oddělené přesně stavební konstrukcí, vyzdáním, výdřevou, zapuštěním do skály atd. Pro jejich výplň — zásyp — je charakteristické bohatství předmětů, a to jak co do počtu, tak i co do kvality. V uzavřeném prostoru studně či jímky byly předměty lépe chráněny před poškozením a v jinde nepoznané míře se zachovaly celé³. Vlhké prostředí nadto chránilo i předměty ze dřeva, látky a jiných organických hmot, které se jinde zcela rozložily⁴. Také sklo, které obvykle při výzkumu sídlišť nezachytíme buď vůbec nebo jen v nepatrných úlomcích, poznáváme především ze zásypu studní či jímek⁵.

Studna či jímka by tedy měla poskytnout výběr nálezů, dokumentující vybavení starých domácností bohatěji a úplněji než jiná sídlištní nálezová prostředí⁶. Aby nám předmět skutečně posloužil jako výmluvný doklad o životě určité doby, k tomu je ovšem třeba především každý nález datovat. A to je právě u nálezových celků ze studní a jímek otázka velmi složitá. Především proto, že tu selhává základní archeologická metoda — stratigrafie. Běžně totiž najdeme zlomky téže nádoby v různých, výškově od sebe značně vzdálených polohách⁷. Můžeme právě tak narazit na předmět relativně mladší na dně zásypu a starší uprostřed či v jeho vrchní vrstvě, nebo také naopak⁸.

Proč k tomu došlo? Mohlo to předně způsobit čištění studny či jímky v době, kdy byla užívána⁹. Střepy nebo jiné menší předměty či jejich části, které čištění unikly, byly naopak promíchány. Pádem nového předmětu či podobným působením jistě také docházelo ve vlhkém prostředí studny k pohybům. Ve vlhčím zásypu pravděpodobně zapadal předmět rychleji do hloubky než v sušším a pevnějším. Pod některým před-

mětem se slehl zásyp, v němž shnila organická hmota. Masívnější těžší zlomek zapadal patrně hloub nežli lehčí. Na posun předmětů v zásypu mohlo působit i zatékání dešťové vody a jiné vlivy. A konečně likvidace studny či jímky zavezením nebo zasypáním sice mohla, ale nemusila přidat vrstvu odlišitelnou od předchozích. Přidala však v každém případě zase další pomíchané předměty různého stáří. Muselo také záležet na tom, zda se zasypávala studna vyschlá, studna, které bylo druhotně užito jako odpadového prostoru či studna nebo jímka s vodou. Tedy: rozlišení předmětů, nalezených v zásypu studně či jímky na relativně starší či mladší na základě stratigrafie je prakticky vyloučeno.

Nálezy ze studny či jímky je ovšem možné srovnat s předměty, které lze datovat jinými metodami, např. společným nálezem s mincemi (týká se zejména keramiky — poklady), místem nálezů, které je určeno historickými zprávami (zaniklé město, hrad, vesnice), společným nálezem s datovaným předmětem, na základě analogií v ikonografickém materiálu atd.

Je ovšem třeba myslet i na to, že se do jímky či studny mohl dostat i předmět starší než studna či jímka sama. Přesto snad není příliš odvážný předpoklad, že studna či jímka pravděpodobně nežila příliš dlouho před dobou, ze které pocházejí nejstaší předměty, nalezené v jejím zásypu.

Jsmo-li schopni nálezy ze studny či jímky srovnáním datovat, potom konečně můžeme dojít k závěru, že studna nebyla zasypána před dobou, ze které jsou nejmladší předměty v jejím zásypu.

Obojí zjištění je ovšem podmíněno spolehlivostí datování srovnávacího materiálu i srovnání a vede, jak je vidět, celkem ke skromnému výsledku. Je tedy nasnadě pokusit se datovat studnu jako celek pomocí jiných údajů, např. historických zpráv. Zjištění začátku „života“ studny i jejího zániku by naopak pomohlo datovat předměty ze zásypu. Přirozeně, čím kratší by byla doba života studny, tím nadějnější by byly pokusy o datování.

Bohužel určení mezních dat studně či jímky na základě historických zpráv se nám také často nevede a pokládáme za příznivý i případ, kdy známe spolehlivě alespoň jedno z mezních dat. Např. studně ze Sezimova Ústí můžeme spolehlivě časově zařadit před rok 1420, protože zánik tohoto města zaznamenaly písemné prameny zcela přesně k 30. březnu 1420¹⁰. Také studna, prozkoumaná v opevněné středověké osadě Hradištku u Davle je časově určena pravděpodobným rokem zániku osady za vpádu Braniborů v roce 1278¹¹. Bohužel právě tyto objekty známe zatím jen ze stručné, předběžné zprávy a na své konečné úplné zveřejnění teprve čekají.

I nálezové okolnosti mohou pomoci při časovém zařazení objektu: např. jímka, která byla nalezena v roce 1943 v blízkosti Husova pomníku na Staroměstském náměstí, byla po celé ploše překryta vrstvou navážky, o níž víme, že sem byla ke zvýšení terénu náměstí navedena před rokem 1500¹². Do širšího rámce prostředí, kam patřila, se podařilo zařadit také roubenou studnu, nalezenou při stavebních úpravách v roce 1968 v Pinkasově synagóze. Její časové zařazení lze opřít o souvislost se dvěma zdmi umístěnými v bezprostřední blízkosti studny. Zeď, která byla zřejmě k vyzdění studny při-

zděna, patří k renesanční stavbě synagógy, datované zápisem do roku 1535. Zeď, která studnu částečně překrývala, patří ke starší zástavbě místa, kterou autoři výzkumu datují do rozhraní 13. a 14. století. Studna tedy musela být vybudována dříve než obě zdi¹³. Ani oba poslední nálezy však nebyly dosud publikovány v úplnosti.

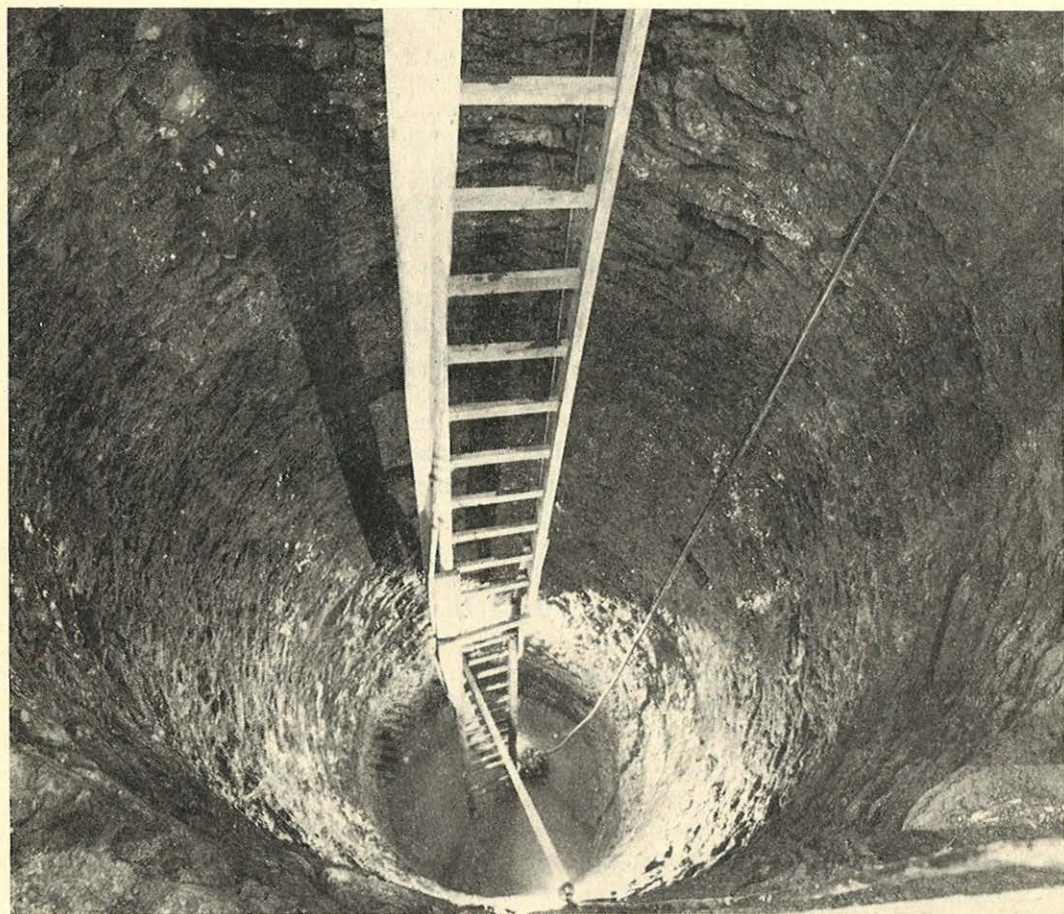
Problematika studní a jímek jako druhu hmotných pramenů je tedy velmi složitá a výsledek velké práce, jakou je nejen výzkum, ale hlavně jeho vyhodnocení, není právě povzbuzující. Snad proto nálezy tohoto druhu, a to nejen starší, ale i ty, ke kterým došlo nedávno, jsou v literatuře jen zaznamenány či v nejlepším případě stručně popsány. Jen ojediněle je věnována pozornost více či méně stručnému rozboru obsahu zásypu¹⁴.

Tím lákavější je příležitost znovu prověřit možnosti, které nám tento druh nálezů jako pramen poznání dává, na novém nálezu studny, kterou jsme měli možnost poznat i s výsledky plošného odkryvu jejího širšího okolí.

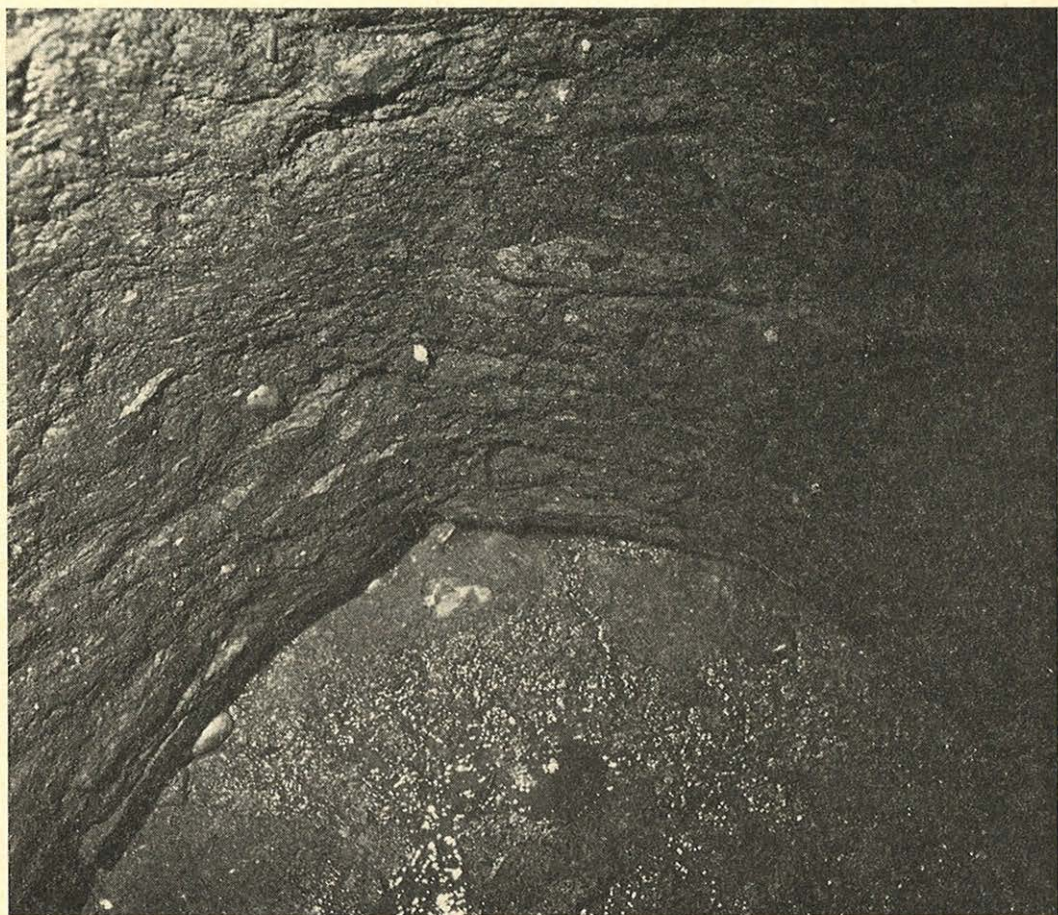
V jarních měsících roku 1968 byl v proluce na nároží Spálené ulice a Národní třídy, na budoucím staveništi obchodního domu Prior, prováděn geologický průzkum. A tehdy byla ve sklepech domu čp. 61/II geologickou sondou objevena, a ve své jižní části do hloubky 4 m i porušena studna. Měla kamenné roubení z šedočerné břidlice. Způsob tohoto roubení, opakované předláždění studny, které bylo zřejmé v profilu porušené části studny v geologické sondě, i keramické zlomky ze zásypu studny, které získali geologové, ukazovaly na středověký původ nálezů. Nalezené předměty pak slibovaly bohaté nálezy, zejména keramiky, v zásypu studny. Proto zde Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody provedlo během roku 1968 výzkum, jímž byl zcela vybrán zásyp studny a prozkoumáno její nejbližší okolí. Cílem prováděné práce bylo nejen získat bohatý soubor cenných předmětů a ty datovat, ale především poznáním celého objektu a jeho vztahu k prostředí prohloubit dosavadní znalosti o historii této části Prahy.

Studna byla nalezena ve sklepech domu čp. 61/II, který byl v době výzkumu vydlážděn dlaždicemi (kóta 193,50). Pod touto podlahou byla navážka se škvárou a jednotlivými recentními předměty. V hloubce 70 cm od podlahy sklepa bylo zachyceno kruhové roubení studny již dříve snížené olámaním horní části. O 10 cm hlouběji pod zachyceným vrcholem zachované části vyzdění byla studna předlážďena cihlami. Toto předláždění bylo zřejmě původně nad vrcholem zachovaného zdiva studny, ale propadlo se sesedáním sypkého zásypu studny. Podlaha byla z cihel o rozměru 30 × 15–17 cm a toto zadláždění studny lze tedy pokládat za renesanční úpravu terénu (i když samozřejmě nelze zcela vyloučit, že mohlo být dodatečně použito tohoto nevelkého počtu starších cihel kdykoliv později). Pod cihelnou dlažbou byla 50 cm silná vrstva navážky, v níž byly jen ojediněle drobné atypické střípky, jejichž datace je víc než obtížná. Pod touto vrstvou navážky bylo další zazdění studny, a to dlažbou z drobných valounků spojovaných maltou. Po další 30 cm silné vrstvě zavážky následovala opět valounová dlažba, která byla v hloubce celkem 180 cm od dlaždicové (tj. současné) podlahy sklepa. Pod touto dlažbou začínal vlastní zásyp studny. Blátivá tmavočernohnědá, prakticky jednotlitá výplň byla bohatě promíšena zlomky keramiky a skla i zbytky organických

*Celkový pohled na zkoumanou studni na Národní třídě
(snímek Z. Helfert)*

hmot: dřev, kůží, kostí. Jednotlivost výplně byla v hloubce 640 cm porušena při okraji studny pískem, který v hloubce 680 cm překryl v tenké (dvoucentimetrové) přerušované vrstvě celou plochu studny. Pod touto vrstvou byla vrstva bláta, v hloubce 720 cm pak začínala hladina spodní vody. Základ studny tvořila konstrukce z dubových trámů k zajištění stability vyzdění studny, zapuštěné do nepevného štěrkopískového terénu (viz profil sond vně studny). Dno v hloubce 860 cm také tvořil štěrkopísek. Konstrukce studny byla zděna v síle 40 cm z tmavé břidlice spojené jílem. Místy se zachovaly zbytky omítky. Vnitřní průměr měla studna při zachovaném okraji 302×295 cm. Směrem ke dnu se mírně kónicky zužovala. Stopy po konstrukci čerpacího zařízení nalezeny nebyly, pokud zde podobné zařízení vůbec bylo, bylo patrně odstraněno při renesanční úpravě terénu či bylo zničeno pracemi před zahájením výzkumu v roce 1968.

— Ihned po dokončeném vybírání zásypu studny bylo prozkoumáno i její nejbližší okolí — sklep domu čp. 61/II. Od zachovaného roubení studny byly vedeny dvě sondy, které skončily u zdi sklepa. Směrem k severu sonda 1. o rozměrech 430×80 cm. Směrem k východu sonda 2. o rozměrech 100×115 cm. Těmito sondami byla pod dlaždicovou (současnou) podlahou sklepa (kóta 193,50) odkryta 5 až 20 cm silná vrstva škvárovitého zásypu, který byl zřejmě vyrovnáním terénu a podkladem pro novodobé vydláždění sklepa dlaždicemi. Pod vrstvou škváry byla vrstva navážky ze stavební suti s kameny, cihlami a opukou. V této vrstvě byly ojedinělé, netypické, drobné střepty. Síla této vrstvy byla 30 až 40 cm, přičemž se zesilovala směrem k roubení studny. Pod vrstvou zavážky byla odkryta valounová dlažba. Pod ní byla opět 30 až 40 cm silná vrstva zahliněného štěrkopísku, ve které se zachovalo roubení studny. Tato vrstva zabíhala

i pod renesanční zdi sklepa, v němž byla studna nalezena. Valounová dlažba, která u zdi sklepa končila, byla na mnoha místech porušena. Zdá se však, že spíše zeď sklepa respektovala, než že by jí byla porušena. (Sonda I.) Valounová dlažba byla tedy pravděpodobně podlahou renesančního sklepa.

Tolik jsme poznali hned po nálezů studně z jejího bezprostředního okolí. O čtyři roky později — v létě roku 1972 — jsme se však do těchto míst znovu vrátili. Těsně před zahájením výstavby obchodního domu Prior byl tehdy prováděn na staveništi, které zaujímal blok domů na nároží Spálené ulice a Národní třídy (čp. 61/II až 68/II), rozsáhlejší výzkum na ploše 3902 m².¹⁵

Než však přistoupíme k posouzení toho, co nám řekl archeologický výzkum, a ke srovnání jeho výsledků s výsledky výzkumu studně, podívejme se, co nám k historii tohoto místa řeknou historické prameny.

Nejstarší historická zpráva, která se týká těchto míst, je ze 12. století. Roku 1178 daroval kníže Soběslav II. vyšehradské kanonii území, které jeho darovací listina označuje jako „circuitum in suburbio Pragensi, qui matris meae fuerat“. Tedy místo, které náleželo jeho matce kněžně Adelheidě, manželce Soběslava I.¹⁶ Že šlo v této zprávě o Újezd sv. Martina a tedy o prostor, kterého se týká naše úvaha, to potvrzuje teprve listina, kterou toto darování v roce 1187 schvaluje kníže Fridrich. Označuje místo výslovně jako „circuitum sancti Martini in suburbio“¹⁷. Téhož roku (6. května 1187) vyňal kníže Fridrich tuto osadu zcela z moci knížecích úřadů, což znovu potvrdil král Přemysl Otakar v roce 1211¹⁸.

Historické zprávy nám dovolují předpokládat existenci této osady již v první polovině 12. století: kněžna Adelheida, která byla jeho majitelkou, zemřela v roce 1140¹⁹. Také vznik emporového kostela, takového, jaký si stavěl šlechtic při svém sídle, je třeba klást před rok smrti kněžny; i na základě zhodnocení stavebně historického bývá jeho vznik kladen na začátek 12. století²⁰. Konečně lze v této souvislosti souhlasit i s názorem, že stačilo-li v roce 1178 označení újezdu jen jako „circuitum in suburbio“, nemohlo jít o osadu neznámou a zcela novou²¹. Je však těžko doložit, byla-li osada starší než ze začátku 12. století. Zde jsme odkázáni jen na doklady hmotné — archeologické nálezy. A z těch můžeme v této souvislosti jmenovat jen mladohradištní nálezy z Národní třídy a ze Spálené ulice²². Jaké výsledky pak přinesl výzkum provedený v roce 1972, uvidíme dále.

Přesto, že zde ve 12. a 13. století byla osada, v níž byl kostel a škola, vybudování staroměstského opevnění mezi lety 1237 až 1253²³ tuto osadu rozdělilo do dvou částí. Linie hradeb procházela místem kostela sv. Martina, označovaného proto „in fossato“ — „ve zdi“. Část Újezdu sv. Martina byla uvnitř hradeb a zahrnuta do města a část, která zůstala vně hradeb, byla i dále majetkem vyšehradské kanonie, která ji roku 1343 prodala²⁴. Na přibližný rozsah této části, která žila po zbytek 13. století a v první polovině 14. století dál jako vesnice, ukazují údaje o rozparcelování a zástavbě její plochy, k němuž došlo ve dvaceti letech po založení Nového Města. Východní část osady se rozkládala v prostoru od Židovské zahrady k dnešní Jungmannově ulici, hradbám Starého Města a dnešní Spálené ulici (pozdější „vicus Charvati“). V tomto prostoru se

tvorilo předměstské osídlení již před vlastním založením Nového Města²⁵. Západní část osady (od dnešní Spálené ulice) zaujímal plochu dnešních domů čp. 116/II a 109/II až 115/II²⁶. V předměstské části Újezda byl i dvorec se sladovnou, jehož lokalizace však není dosud přesná²⁷. V. V. Tomek jej klade do dnešní Jungmannovy ulice, do prostoru domů čp. 30—34/II²⁸. Zahrada za domem dosahovala až ke Spálené ulici. Na konci vlády Karla IV. patřil dům Janovi (Johlovi) zlatníku, pak jeho synu Vackovi, který část prodal. V této části osady sv. Martina vlastnili nemovitosti i další pražští měšťané. Již v roce 1332 je v této souvislosti jmenován Pešek, zeť Petra Glasa, později Jindřich Šram a od roku 1343 Bohuslav Olbramův ze známé pražské rodiny. V jeho kupní smlouvě se kapitule vyšehradské vyhrazuje plat 3 kopy 20 gr a plat 2 gr k oltáři sv. Tomáše při pražském kostele²⁹.

Postavením staroměstských hradeb nabyla na významu výpadová cesta od brány sv. Martina, která vedla v trase dnešní Spálené ulice. Na začátku 12. století byla veřejnou a užívanou cestou v trase sv. Štěpán ve zdi — Zderaz³⁰. Její význam však pravděpodobně již během první poloviny 13. století upadal, protože jinak by významnou a užívanou cestu sotva přehradilo pražské opevnění bez ponechání průchodu. Od postavení staroměstského opevnění pak byla už výhradně užívána cesta dnešní Spálenou ulicí³¹.

Konec Újezda sv. Martina jako vesnice přineslo založení Nového Města pražského Karlem IV. 26. března 1348³² a jeho obehnání hradbami v letech 1348 až 1350³³. Osada se stala součástí nově založeného města, řešeného se záměrem, aby sem byla postupně přenesena řemesla, jejichž provoz ohrožoval bezpečnost a klid na Starém Městě, také kováři. Ty můžeme asi v prostoru, kterým se zabýváme, hledat nejspíše. Dokládá to i starý název ulice, která se dnes jmenuje Spálená a které se ve 14. století říkalo Kovářská a později Flašněřská tj. Klempířská.

Hned po založení Nového Města dochází v celém prostoru uvnitř nových hradeb k velké výstavbě domů, zvláště intenzivní pak po roce 1350, kdy byla dokončena výstavba hradeb. Výstavbu Nového Města podporuje svými nařízeními sám jeho zakladatel císař Karel IV., když majestátem z 8. března 1348 vyzývá novoměstské měšťany, „...ať začnou do měsíce po přidělení pozemku budovati a stavěti tak horlivě, aby po osmnácti měsících od doby tohoto přidělení mohli pohodlně přebývati a prodlévati ve zmíněných budovách...“ a když nesplnění hodlá trestat: „nedbalce však postihneme podle rozhodnutí našeho soudu...“³⁴. Opatření císaře přitom nesledují jen rychlost výstavby nového města, ale i jeho výstavnost a pevnost. Platí zde proto nejen ustanovení, jaká jsou při stavbách ve městech obvyklá (právo Otakarovo z roku 1272), ale i ustanovení zvláštní, která sledují zajištění kvality — nové domy musí být stavěny z kamene a cihel, je závazně stanovena výška domů, přísně dbáno, aby byly při výstavbě respektovány vytyčené trasy ulic a tržišť³⁵.

Z doby po založení Nového Města známe, většinou ze zápisů v městských knihách, řadu jmen majitelů domů na místě, kde jsme prováděli výzkum. Najdeme tu řadu řemeslníků: 10 klempířů, 3 zámečníky, 3 pilaře, 2 kramáře, 2 pergameníky, 2 strážné, střelce, mědnáře, kováře, rybáře, ševce, barvíře a sladovníka³⁶.

Zvláštní pozornosti si v zápisech zaslouží zmínka o poloze těchto domů, které jsou opakovaně označovány „in fossato“ — v opevnění. To se vykládá tak, že domy byly postaveny přímo do příkopu či ke zdi. Ve skutečnosti však šlo o nemovitosti postavené v pásu ve vzdálenosti do 75 m od hlavní hradební zdi do valu, předvalí, případně snad do druhého příkopu či strouhy pro svod dešťové vody³⁷. Teprve tato linie byla původní vlastní hranicí Starého Města, v níž se nesmělo stavět, aby nebyla snižována obranná hodnota pražských hradeb. Nyní výstavbou Nového Města v tomto prostoru jistě k takovému oslabování staroměstského opevnění docházelo, jeho význam však nepochybně stejně vznikem Nového Města nejen poklesl, ale byl i záměrně potlačován. Cílem zakladatele Nového Města totiž bylo od počátku toto nové město připojit ke Starému Městu a vytvořit jednotný celek Prahy³⁸. Proto také Nové Město nikdy nebylo proti Starému Městu hrazeno a také o hradbách Starého Města císař rozhodl, aby byly zbořeny a příkopy zasypány³⁹. Soudobý kronikář píše, že byl císařův příkaz splněn, ale k zásahu do staroměstského opevnění došlo ve skutečnosti asi jen v prostoru Můstku, kde byl spojen Havelský trh s Koňským trhem⁴⁰.

Studna, která je předmětem našeho zájmu, byla nalezena ve sklepech domu čp. 61/II. Na místě tohoto domu stály ve 14. a 15. století tři domy novoměstských řemeslníků, doložené v zápisech od roku 1377⁴¹.

V roce 1377 je jako bývalý majitel prvního z nich jmenován tehdy již zemřelý kramář Konrád z Norimberka. Z jeho synů kramář Václav zastavil roku 1379 dům Václavovi, Otovu synu, a v roce 1384 pergameníku Konrádovi. V následujícím roce jej pak s bratry Kunešem a Křišťanem prodal Mikuláši (Miksovi) z Loun, který jej měl ještě v roce 1391⁴² a jehož vdova Klára dům prodala v roce 1393 rybáři Martinovi. Ten jej měl ještě v roce 1397. V roce 1429 dostává dům švec Jiří a v roce 1433 jsou v souvislosti s tímto domem jmenováni Jan Tobolka a Matěj Polák. V tomto roce je jeho majitelem barvíř Staněk, který jej má ještě v roce 1435.

Na druhém domě byl vyobrazen černý koník. Tento dům patřil v letech 1378 a 1379 sladovníku Kunzlinovi. V roce 1383 pak byl jeho majitelem Petrman a v tomto roce měl k domu jakési právo Jindřich Náz ze Starého Města pražského. Petrman dům v roce 1384 prodal strážnému Janu Malému, který jej měl ještě v roce 1393⁴³. V roce 1397 dům prodala vdova po něm Klára špižíři Benešovi. V roce 1429 je pak dům označen jako kdysi Hejhlův⁴⁴ a kupuje jej od obce pilař Martin Slánský. V roce 1433 jej pak prodává Janu řečenému Kanček.

Jako majitel třetího domu je v roce 1378 jmenován kovář Jindřich Sven (jindy Svev) a v roce 1384 kovář Jindřich Šváb⁴⁵. Ten dům prodal pergameníku Janovi, který jej držel až do roku 1397. Roku 1427 byl majitelem pilař Mikuláš a po něm jeho vdova Eliška, která dům prodala v roce 1432 pilaři Jakubu z Malé Strany. Ten jej vlastnil ještě v roce 1435.

O novoměstských řemeslnících, kteří tu žili, víme tedy poměrně dost. Jejich domy tu stály až do začátku 16. století. 3. června 1506 došlo v tomto prostoru k velkému požáru, při němž shořelo tolik domů, že se ulici začalo říkat Spálená. Na místě čtyř řemeslnických domů na nároží Spálené ulice a Národní třídy (čp. 61/II—62/II) byl

postaven renesanční palác, jehož uliční křídlo, postavené jako první, známe již z mědirytu Filipa van den Bosche. Palác prodělal v dalších staletích řadu přestaveb a vystřídal řadu majitelů. Od roku 1780 až do začátku našeho století patřil hrabatům Šlikům a jako Šlikovský byl palác také znám.

Tolik tedy písemné zprávy. Jejich využití k řešení otázky vzniku studny ve sklepě domu čp. 61/II je ovšem možné jen v konfrontaci s tím, co o osídlení bloku mezi Národní třídou, Spálenou ulicí a ulicí Charvátovou ukázal archeologický výzkum z roku 1972. Pokusíme se zde z tohoto hlediska stručně shrnout výsledky výzkumu v rozsahu, jak byly předběžně publikovány⁴⁶.

Plán výstavby budoucího obchodního domu Prior nedovoloval provedení plošného odkryvu na celé ploše, a tak byla při výzkumu soustředěna hlavní pozornost k výzkumu prostoru dvorku bývalého Šlikova paláce. Tento dvorek totiž zůstal po celou dobu pogotické výstavby nezastavěn a sliboval proto možnost sledovat situaci staršího osídlení relativně neporušenou mladšími zásahy. Svou východní stranou výzkum z roku 1972 sousedil se sklepem, v němž byla v roce 1968 nalezena studna. Bohužel, nedostatek času nedovolil na starší výzkum přímo navázat, ačkoliv právě v tomto místě bylo možno prověřit správnost datace valounové dlažby do doby renesanční zástavby prostoru.

Nejstaršími nálezy na zkoumané ploše byly zahloubené objekty obsahující keramiku ze 13. století. Ačkoliv nešlo přímo o objekty obytné, můžeme je spojit s historicky doloženým osídlením Újezda sv. Martina. Horizont těchto nálezů — kóta 193,00 odpovídá úrovni okolí studny ve sklepě čp. 61/II.

Dalším náleзовým horizontem byla vrstva s materiálem převážně ze 14. století. Byla zjištěna po celé ploše výzkumu tam, kde nebylo původní složení vrstev porušeno pozdějšími stavbami. K této vrstvě patřily základy domů a dvě (starší a mladší) hvozdové pece na sušení obilí⁴⁷. Tuto vrstvu lze spojit s intenzivním osídlením v době počátků výstavby Nového Města pražského.

Z renesančního Šlikovského paláce, který známe z historických zpráv, zachytil archeologický výzkum dost podrobně zdivo základů i doklady opakovaných přestaveb. Nalezené valounové dláždění z této doby provedením odpovídá tomu, které bylo v okolí studny.

Rozlišili jsme hmotné doklady tří etap vývoje tohoto místa: předně osídlení před založením Nového Města, tj. před rokem 1348, za druhé gotické Nové Město a za třetí renesanční a mladší zástavbu.

Nás ovšem zajímá historie tohoto místa především z hlediska pravděpodobné datace vzniku studny, kterou se zabýváme. Za zcela bezpečně prokázané můžeme mít, že je starší než výstavba renesančního Šlikovského paláce: je přezděna renesančními cihlami. Mladší než studně je sice také valounová dlažba ve sklepě čp. 61/II, datace valounové dlažby je však složitou otázkou, protože tento způsob dláždění je nejen starý⁴⁸, ale užívalo se ho také velmi dlouho⁴⁹. Jak jsme již konstatovali, můžeme pokládat za velmi pravděpodobné, že dlažba byla renesanční podlahou sklepa a tento předpoklad je v plném souladu s datací valounové dlažby, kterou zachytil výzkum v roce 1972 v renesanční vrstvě. A na tomto závěru nemění nic ani skutečnost, že úroveň dlažby

břidlice. Stavby z tohoto materiálu bývají na pražském pravém břehu Vltavy pokládány za díla staršího středověku a dokonce kladeny nejvýše do 12. století. Takový předpoklad aspoň formulují Helena Olmerová, Charlotta Kotíková a Hubert Ječný⁵⁷ a dokládají jej řadou pozorování z pražských výzkumů. Při záchranném výzkumu v areálu kláštera cyriaků v Pařížské ulici byla např. zeď z tmavé břidlice pod základy opukových konstrukcí původního špitálního křídla z doby Přemysla Otakara II. z roku 1256. Lze ji tedy klást před rok 1256. Také staroměstské opevnění, datované celkem spolehlivě mezi lety 1237 až 1253, bylo stavěno z tmavé břidlice. Ukazuje na to vyzdění příkopu, odkryté při výzkumu v Hradební ulici⁵⁸.

Geologický průzkum ukázal, že se černá břidla mohla těžit (a těžila) na pravém břehu

břidlice. Stavby z tohoto materiálu bývají na pražském pravém břehu Vltavy pokládány za díla staršího středověku a dokonce kladeny nejvýše do 12. století. Takový předpoklad aspoň formulují Helena Olmerová, Charlotta Kotíková a Hubert Ječný⁵⁷ a dokládají jej řadou pozorování z pražských výzkumů. Při záchranném výzkumu v areálu kláštera cyriaků v Pařížské ulici byla např. zeď z tmavé břidlice pod základy opukových konstrukcí původního špitálního křídla z doby Přemysla Otakara II. z roku 1256. Lze ji tedy klást před rok 1256. Také staroměstské opevnění, datované celkem spolehlivě mezi lety 1237 až 1253, bylo stavěno z tmavé břidlice. Ukazuje na to vyzdění příkopu, odkryté při výzkumu v Hradební ulici⁵⁸.

Geologický průzkum ukázal, že se černá břidla mohla těžit (a těžila) na pravém břehu

Vltavy a nebyla na levém. Opuka naopak se těžila na levém břehu a ne na pravém. Autoři pak dospěli k závěru, že se tedy stavělo z černé břidlice na pravém břehu Vltavy, kam bylo stěží možno dopravovat opuku z petřínských lomů, kdežto na Malé Straně, na Hradě či v Břevnově, kde tyto dopravní obtíže odpadaly, se stavělo z opukových kvádrů. Přelom pak vidí autoři ve vybudování Juditina mostu mezi lety 1165 až 1170, kterým se převoz opuky usnadnil. Měli bychom tedy snad s tímto odůvodněním klást vznik studny před léta 1165–70. Sami autoři připustili, že „nelze v tomto datu spatřovat jednoznačnou hranici“⁵⁹. Příklady z pražských výzkumů pak nejsou pro domněnku o uvedené úloze Juditina mostu pevnou oporou.

Najde-li se pod opukovou zdí z doby kolem roku 1256 zeď z tmavé břidlice, proč by to mělo znamenat, že je tato zeď starší nežli Juditin most? A je-li staroměstské opevnění, stavěné v letech 1237 až 1250, z černé břidlice, sotva to podporuje závěr, že černá břidla byla materiál, se kterým museli pracovat na stavbách na pravém břehu Vltavy do stavby Juditina mostu, tedy do let 1165–70.

Snaha využít co nejbližšího materiálu je běžná po celý středověk, a to nejen u staveb zcela užitkových, ale např. i při stavbách hradů. Je to pochopitelné, vždyť dovoz byl tehdy vždycky značně obtížný.

Řada stratigrafických pozorování nieméně přesvědčivě dokládá, že se tmavé břidlice skutečně užívalo u staveb starších a opuky u staveb mladších⁶⁰. Toto konstatování, ač studnu nedatuje, přece nám v něčem pomůže.

Na staveništi Prioru na Národní třídě byly v roce 1972 nalezeny zdi z břidlice, překryté zdmi opukovými. Spolehlivá stratigrafická pozorování je kladou do 14. století, byly totiž nad vrstvou s keramikou ze 14. století, přesněji řečeno na jejím povrchu. Opukové zdi pak lze rámcově datovat do 15. století (užití vynášecích pasů). Zdi z břidly lze proto logicky spojit s dobou intenzivní zástavby tohoto prostoru, s výstavbou Nového Města⁶¹. Patrně této době tedy patřila, soudě podle stavebního materiálu, i výstavba studny.

K řešení této otázky by nám jistě mohl něco říci i rozbor malty použité v omítce studny. Bohužel k tomuto rozboru zatím nedošlo a proto není možné srovnání s výsledky rozboru malt ze staveb přesně datovaných a ověření stáří studny touto metodou zůstává budoucnosti.

Shrneme-li si tedy všechny údaje, které známe, vidíme tuto situaci:

1. *Studna byla vybudována novoměstskými řemeslníky.*

Svědčí pro to tyto okolnosti

- Souvisí časově víc než pravděpodobně se zástavbou, která je stratigraficky datována do pokročilého 14. století.
- Výzkum širokého okolí nezachytil v tomto prostoru stavby starší než 14. století.
- Pokud historické zprávy dokládají v tomto prostoru osídlení před založením Nového Města v roce 1348, pak nejsou zmiňované stavby lokalizovány do zkoumaného prostoru tak průkazně, aby bylo možno výsledky výzkumu pominout.
- Všechny údaje jsou v souladu se známým obecně platným dodržovaným a přísne kontrolovaným zákazem stavět v pásu opevnění (tedy 75 m od hradební zdi) jakékoliv

stavby. Že se prostoru výzkumu na nároží Národní třídy a Spálené ulice takové omezení týkalo, je zřejmé mj. i z opakovaného určení polohy pozdějších domů „in fossato“. V době, kdy staroměstské opevnění plnilo v plné míře svou funkci opevnění města, nemohly být v tomto prostoru stavby.

2. V roce 1506 byla studna již zasypána.

Svědčí pro to tyto okolnosti:

a) V zásypu studně nejsou stopy po velkém požáru, k němuž toho roku došlo.

b) Studna je překryta dlážděním, které patřilo k renesanční zástavbě prostoru.

Horní hranici — dobu zániku studně by snad trochu upřesnilo vyřešení otázky, proč byla studna změněna v odpadový prostor. V úvahu musíme vzít i to, jak obtížné a nákladné muselo být vyhloubení studny (ve srovnání s jámkou), a že tedy k tomu, aby se studny přestalo užívat, musely vést závažné důvody — nekvalitní voda, ztráta vody při změně vodního režimu⁶². A v této souvislosti se nabízí úvaha, jejíž potvrzení by dobu „života“ naší studny nejen upřesnilo, ale i posunulo dolů — do 15. století. Ve vzdálenosti necelých 7 m od této naší studny byla totiž výzkumem v roce 1972 odkryta a zčásti i prozkoumána další studna, která byla roubena převážně z opuky bez malty, byla oválného půdorysu o rozměrech 220 × 250 cm. Protože však v zásypu této studně byla nalézána pouze keramika, sklo, prejzy atd. ze 17. a 18. století, byla vybrána jen do hloubky 6 m, takže nebylo dosaženo ani hladiny spodní vody. Samotnou stavbu studny pokládá autorka výzkumu Helena Olmerová za středověkou, přítomnost pouze mladšího materiálu v zásypu pak vykládá čištěním studny až do doby jejího zániku v 17. či 18. století⁶³. Vzhledem k tomu, že k vyždění této studny bylo jako stavebního kamene použito opuky, můžeme snad oprávněně spojit studnu s další fází gotické zástavby této části Nového Města — se zdmi z opuky. K tomuto zdivu patří také obezdění hvozdoých pecí, které autorka výzkumu datuje na základě konstrukčního rozboru do 15. století, do doby pozdní gotiky, kdy bylo již běžné užívání vynášecích pásů v základech, které nebyly zapouštěny do pevného, rostlého podloží. Stratigrafickými pozorováními pak je toto zdivo bezpečně určeno jako mladší než ze 14. století, ale starší než renesanční zástavba. Lze tedy předpokládat, že k vyhloubení nové studny došlo někdy v pokročilém 15. století. Bohužel neznáme z našeho hlediska velmi důležitý údaj — hloubku této druhé, dle všeho mladší studně, a nemůžeme proto doložit, že její vybudování mohlo způsobit ztrátu vody z první studny a tedy to, že starší studna přestala být užívána⁶⁴. Tato úvaha zůstane proto jen úvahou a nemůže již být ověřena.

Zůstáváme proto u časového vymezení „života“ studny: ve druhé polovině 14. století a v 15. století. Do té doby by měly patřit i předměty, které jsme v zásypu studny našli.

Celý soubor předmětů je velmi bohatý a zaslouží si zpracování, které by nutně přesáhlo rozsah vymezený této práci. Celý náleзовý soubor je také teprve odborně zpracováván a jakékoliv závěry by proto byly předčasné. Proto se zde omezíme jen na stručnou informativní zprávu.

Zásyp studny byl vybírán od druhého (spodního) předláždění po 30 až 40 cm vrstvách, přičemž byly v zásypu celé studně nacházeny předměty.

Nejpočetnější část nalezeného souboru tvoří, jak je u středověkých nálezových celků obvyklé, *keramika*. Vcelku bylo nalezeno nebo se podařilo rekonstruovat z 6917 zlomků 234 nádob. Zlomky keramiky byly ve všech vrstvách zásypu, nikoliv však ve stejné hustotě. Největší koncentrace zlomků keramiky byla mezi 320 až 380 cm hloubky (asi 28 % všech nálezů) a v hloubce 650 až 750 cm (asi 22 % všech nálezů keramiky). Pokud se podařilo ze zlomků keramiky rekonstruovat celé nádoby, byly tyto zlomky pravidelně roztroušeny ve více vrstvách zásypu, často značně od sebe vzdálených. Je zde tedy situace stejná, jaká byla konstatována již při jiných výzkumech studní.

Nalezená keramika byla v rozhodující převaze vyrobena z hlíny (jílu) s příměsí písku, případně rozemletého svoru. Přidávat tuto příměs se stalo zvykem zejména od 13. a 14. století, proto, aby se zvýšila odolnost hliněného těla nádoby proti zborcení. Z takto upraveného materiálu bylo vyrobeno přes 90 % nalezených nádob. Pouze malý zlomek materiálu byl vytočen z plaveného materiálu bez příměsí (necelých 9 %). Z této malé části bylo 40 % džbánů, 25 % hrnců (z toho 80 % s uchem). Z plaveného materiálu byly dále pokličky, kahánky, misky na nožkách a pokladničky (všechny, které byly v souboru). Z tohoto materiálu byla převážná část vyrobena na rychle rotujícím hrnčířském kruhu.

Obvykle byla pro výrobu keramiky používána hlína z co nejbližšího okolí hrnčířské dílny, aby se náklad na výrobu nezvyšoval dovozem⁶⁵. Zjištění složení hlíny, které bylo k výrobě nádob použito, by proto mohlo a mělo pomoci k posouzení, zda tato keramika byla vyrobena pražským hrnčířem či dovezena odjinud⁶⁶. Bohužel však právě pražští hrnčíři byli nuceni hlínu kupovat a do Prahy vozit z venku⁶⁷.

Materiálu, kterého bylo použito k výrobě nádob, odpovídá ovšem i výrobní postup. Rozhodující převaha všech nalezených nádob ze zásypu studny (více než 90 %) byla vyrobena obtáčením na ručním, pomalu se otáčejícím hrnčířském kruhu. Tento způsob výroby zanechal na nádobách stopy — na řadě z nich nalezneme zřetelné žlábký po lepení z pásů i po podsýpce, písku, kterým byla posypána plocha kruhu, aby dohotovenou nádobu bylo možno s kruhu snadno a bez poškození sejmut. Na dnech jiných nádob se zachovaly zřetelné otisky dřev.

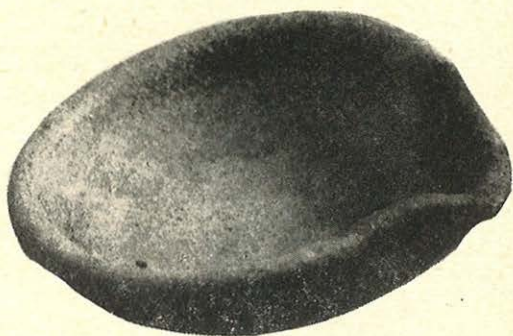
Na ručním, pomalu se otáčejícím hrnčířském kruhu byly vyrobeny také nádoby, které mají na dně reliéfní značku. Tato značka vznikala totiž přímo v průběhu výrobního procesu jako otláček negativní podložky hrnčířského kruhu. O tom, jak tyto značky ve dně vznikaly, se názory všech shodují. Za to o tom, z jakého důvodu byly značky na dna nádob dávány a proč na některých nádobách jsou, ale na většině chybějí, byla sice už vyslovena celá řada rozmanitých úvah, ale ke konečnému závěru přece studium této otázky dosud nedospělo⁶⁸.

V souboru keramiky z Národní třídy byly značky na dně nalezeny jen na dvou hrncích: na jednom značka tvaru kruhu děleného křížem, na druhém tvaru trojlístku. V obou případech zaujímala značka pouze střed dna nádoby.

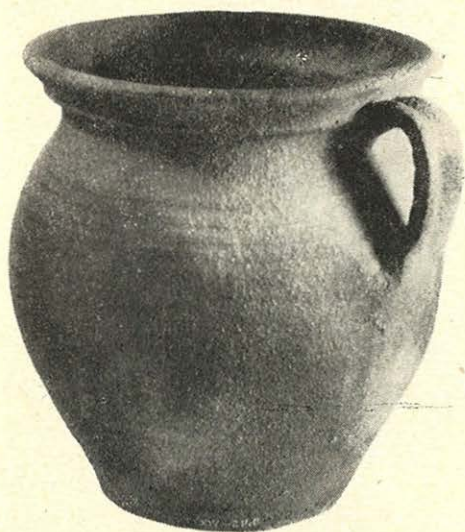
Na rychle se otáčejícím nožním hrnčířském kruhu bylo vytočeno jen asi 9 % z celého souboru keramiky. Bylo to celkem 11 hrnců, z toho 9 s uchem, 3 džbány, 3 kahánky, 2 trojnožky, 2 pokličky a pokladnička. Na dnech těchto nádob jsou zřetelné stopy po

*Hrnek na nožkách („grappen“) ze studny
na Národní třídě*

Kahánek ze studny na Národní třídě

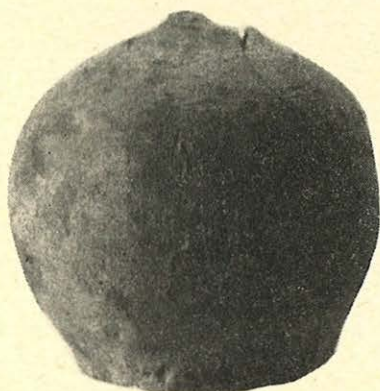
Hrnek ze studny na Národní třídě

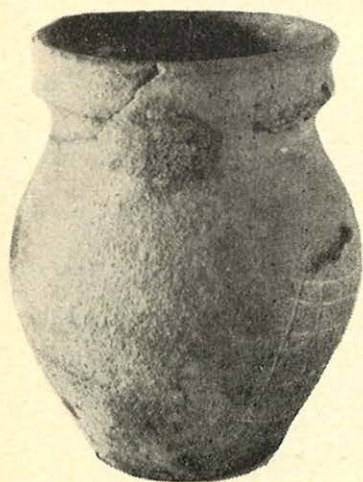
Džbán ze studny na Národní třídě

Pohár ze studny na Národní třídě

Pokladnička ze studny na Národní třídě

Džbáněk s dodatečným rytím

Cínová konvice ze studny na Národní třídě

odříznutí od hrnčířského kruhu. Asi ze 70 % byly tyto nádoby vyrobeny z materiálu bez příměsí písku. Tento materiál, elastičtější než hlína s příměsí písku, byl také pro výrobu na rychle rotujícím kruhu vhodnější⁶⁹.

Rychle rotující hrnčířský kruh, který byl uváděn do pohybu nohou, měl dva kotouče otáčivé na společné ose, dobře upevněné. Jeho užití výrobu keramiky podstatně zrychlilo a tento kruh byl nepochybně technickým pokrokem. Proto také to, jakého hrnčířského kruhu bylo k výrobě nádoby užito, naznačuje dobu, do které rámcově patří její vznik. Pomalý ruční kruh byl postupně vystřídáván rychle rotujícím nožním hrnčířským kruhem někdy v průběhu 14. století a v 15. století již dokonalejší kruh zcela převládl. Nádoby, datované mincemi do 14. století, mají ještě často na sobě stopy po použití pomalejšího kruhu a stopy po podsýpce byly zjištěny dokonce ještě na nádobách z počátku 15. století (Kroměříž, Žadlovice). Na výrobu dalších nádob, které jsou mincemi v nich uloženými datovány do 15. století, už jsou průkazné stopy po vytočení na rychle rotujícím nožním hrnčířském kruhu⁷⁰. Stopy podsýpky i pásů po lepení těla však jsou i na keramice z hradu Sióna u Kutné Hory z let 1427 až 1437⁷¹.

Datovatelným nálezem je i reliéfní značka ve dně. Tyto značky nacházíme již na keramice 11. století (např. z Vícemilic), jsou pak na keramice 12. a 13. století (např. z Krašovic, Sezimova Ústí) a během 14. století zanikají. Za starší jsou všeobecně pokládány značky zaujímající skoro celé dno, za mladší značky jen ve středu dna, k nimž patří i obě značky, nalezené na hrncích z Národní třídy⁷².

Převážná část nalezené keramiky, více než 95 % všech nádob ze zásypu studně, patří k vybavení středověké kuchyně. Největším počtem jsou v souboru „kuchyňské“ keramiky zastoupeny hrnce, tvoří skoro 70 % této části nálezů. Mají kulovité či vejčité tělo, ojediněle i soudkovité, největší výduť těla je ve středu či horní polovině nádoby a má obvykle obvod přibližně stejného rozměru jako výška hrnce. Dno bývá nejčastěji rovné, vzácněji mírně vypouklé. Časté jsou na dně stopy podsýpky či otisky dřev, jen ve dvou případech byla na dně reliéfně provedená značka. Hrdlo hrnců je prohnuté, obvykle nízké až žlábkovité. Okraj je jen výjimečně jednoduchý, obvyklý je okraj různě profilovaný, zesílený i odsazený. Je nejcharakterističtější částí nádoby a dovoluje třídění nalezených hrnců. Zjištěná tvarování okrajů jsou datována do 13. století, převážně však do 14. století a vyskytnou se i v 15. století⁷³.

71 hrnců má ouško, které je pravidelně nasazeno ve spodní hraně okraje či v okraji a končí na těle nádoby, na podhrdlí či výduť. Ouško je pravidelně páskové s podélným prožlábnutím, jen na jednom hrnci je ouško prutové. Ouška na hrncích jsou doložena také už ve 13. století. Pokladem mincí je datován hrnek s uchem z Jedouchova do sedmdesátých let tohoto století⁷⁴.

Převážná část hrnců (133 kusů) byla vyrobena na ručním hrnčířském kruhu z materiálu s příměsí písku či mletého svoru, většina z nich je světle hnědé či hnědošedé barvy.

Pokud byly hrnce zdobený, dělo se tak pouze na jejich podhrdlí. Nejčastěji výzdobu tvoří jedna, dvě či svazek rýh (i „šroubovnice“), u jednoho hrnce vodorovná nepravidelná vlnice. Pouze sedm hrnců z celého počtu bylo zdobeno lineárním geometrickým

vzorem radýlkem, kolkem, jeden hrnec má na podhrdlí vodorovnou linii stylizovaných vkolkovaných písmen. Jeden z hrnců je zdoben vodorovnou linií, malovanou okrově červenou barvou.

Co do velikosti setkáváme se tu jak s hrnci malými — menšími než 10 cm výšky, tak i s hrnci velkými — nad 30 cm výšky. Převahu však má výška mezi 10 až 20 cm. Jeden z hrnců je vysoký 46 cm, zdá se, že sloužil jako zásobnice.

Druhou nejpočetnější skupinu v „kuchyňské“ keramice — více než 17 % — tvoří džbány. Většina z nich má baňaté tělo s největší výdutí v polovině výšky těla, válcové, někdy mírně rozevřené hrdlo a různě utvářený, často profilovaný okraj, v němž je více než v 75 % otevřená výlevka. Dno je obvykle rovné, někdy i mírně vypouklé. Páskové ucho spojuje okraj s největší výdutí či podhrdlím nádoby. Je obvykle podélně prožlábnuté, výjimečně i dvěma rovnoběžnými podélnými žlábkami.

Druhou skupinou jsou džbány se štíhlým tělem, které plynule přechází v mírně prohnuté a rozvířající se hrdlo, na němž je nasazen různě profilovaný okraj většího průměru. Dno této skupiny džbánů je rovné, vzácněji mírně vypouklé. V okraji je obvykle otevřená výlevka. Páskové ouško spojuje okraj s tělem nádoby.

Většina džbánů je vyrobena na ručním hrnčířském kruhu z materiálu s příměsí jemného písku či mletého svoru, pouze 8 % nalezených džbánů je vyrobeno na rychle rotujícím hrnčířském kruhu, z plaveného materiálu bylo vyrobeno však skoro 20 % džbánů.

Nejčastěji mají džbány jednoduchou plastickou výzdobu, často nevýrazné žebérko zdůrazňuje rozhraní hrdla a těla, na spodním nasazení ucha jsou okrouhlé otisky prstů, okraj je členěn plastickými žebérky atd. Na podhrdlí nacházíme rýhy či „šroubovnici“. Pouze jeden džbán je zdoben vodorovnou linií geometrického ornamentu provedenou radýlkem, kolkem, jeden ornamentem vlnice kombinovaným vodorovnými liniemi, jeden červenou malovanou linií na podhrdlí.

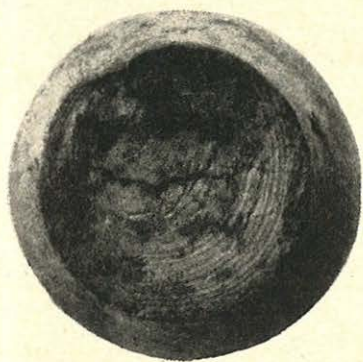
Co do velikosti, je většina džbánů výšky 15 až 25 cm. Nacházíme však džbány i menší (od 10 cm) a největší ze džbánů má výšku 35 cm.

Zvláštní pozornost si zaslouží džbán, který byl vyroben na ručním kruhu z plaveného materiálu se slabou příměsí jemného písku. Má přímý, vysoce vytažený okraj se střechovitým seříznutím, vysoké prohnuté hrdlo, které plynule přechází v kulovité, velmi baňaté tělo, jehož největší výduť je stejná jako výška džbánu, s rovným dnem se stopami podsýpky. Průměr dna je jeden a půlkrát větší než průměr okraje. Páskové ouško s podélným prožlábnutím vycházelo z okraje a je zachováno jen ve zlomku. Džbánek má na celém povrchu okrovou až hnědou glazuru. Na těle džbánu jsou dva rovnoběžné svazky z vodorovných rýh.

Džbán velmi podobného tvaru byl nalezen např. při Švehlových výzkumech Sezimova Ústí⁷⁵.

V nálezech ze 13. století jsou zatím džbány doloženy jen ojediněle. Jsou určeny typickým keramickým tvarem 14. a 15. století⁷⁶.

S první skupinou džbánů tvarově souvisí konvičky, pro které je charakteristické baňaté tělo a úzké válcové hrdlo s profilovaným okrajem a hubičkou. Páskové ouško

Dno hrnce se stopami odřiznutí

Dno hrnku se stopami podsýpky a otisky dřeva

Hrnek s dodatečným rytím

Hrnek ze studny na Národní třídě

spojuje hrdlo s největší výdutí. V souboru z Národní třídy je jedna zachována skoro vcelku. Je vyrobena na ručním kruhu z materiálu se slabou příměsí písku a po celém povrchu opatřena zelenavou a hnědou glazurou. Z druhé se zachovala jen spodní část. Tato konvička byla vyrobena z plaveného materiálu na ručním kruhu a opatřena okrově hnědou glazurou.

S druhou skupinou džbánů tvarově souvisí poháry. Jsou to nádoby štíhlého těla nad dnem mírně prohnutého, které se směrem k hrdlu rozšiřuje a plynule přechází v prohnuté hrdlo s profilovaným okrajem. Páskové, podélně prožlábnuté ucho vychází z okraje a končí na největší výdutí. Ve studni na Národní třídě byly nalezeny dva, z nichž jeden je zachován pouze částečně. Byly vyrobeny na ručním kruhu z materiálu s příměsí písku a na jejich dnech jsou zřetelné stopy podsýpky. Jejich velikost je od 15 cm do 17 cm výšky⁷⁷.

V souboru „kuchyňské“ keramiky bylo dále deset mis. Jsou to nízké nádoby kónického těla, které se rozevírají směrem k různě utvářenému okraji. Nejběžnějším typem jsou mísy se zesíleným vodorovným zevnitř odsazeným okrajem, které mají často otevřenou výlevku. Miska se široce rozevřeným jednoduchým zaobleným okrajem, kónickým tělem a rovným dnem má páskové ouško, které je nasazeno v okraji a končí nad dnem. Mísy byly vyrobeny vesměs na ručním hrnčířském kruhu z materiálu s příměsí písku. Jsou vesměs nezdobené, jejich výška se pohybuje mezi 5 až 15 cm. Tento keramický tvar je doložen již ve 13. století, tvarově podobný mísám, nalezeným na Národní třídě; jsou však datovány většinou do 14. a 15. století⁷⁸.

Mísám tvarově blízké jsou pánve. Jsou to mísy kónického těla s přímým jednoduchým okrajem, rovným dnem a kónickou či válcovou dutou rukojetí. V souboru z Národní třídy byla nalezena pánve jediná, ještě k tomu ve zlomku. Byla vyrobena na ručním kruhu z materiálu s příměsí písku.

Z pánví se vyvinuly trojnožky se zaobleným dnem na třech kónických hrotitých nožkách, půlkulovitěho těla s jednoduchým okrajem a s kónickou či válcovou dutou rukojetí. V souboru ze studny byly nalezeny dvě, obě jsou na vnitřní straně opatřeny glazurou. Pánve i trojnožky jsou ve středověkém materiálu pokládány za tvary mladší⁷⁹.

Tvarově blízký trojnožkám je i kulovitý hrnec se zaobleným dnem na třech kónických nožkách s prohnutým hrdlem a rozšířeným profilovaným okrajem, pod nímž je nasazeno páskové ouško. Hrnec je na vnitřní straně a na okraji opatřen světlehnědou glazurou. Tento typ, označovaný Grapen, je v keramice v Čechách cizím prvkem. Byl vyráběn původně v severním Německu a odtud se rozšířil do východního a jižního Německa. Byl nalezen v Čechách na Kozím Hrádku, na Moravě v Opavě a Třebíči⁸⁰.

Ke „kuchyňské“ keramice z Národní třídy patří ještě pokličky. Bylo jich nalezeno osmnáct. Většina z nich je půlkulovitěho těla s více či méně odsazeným okrajem a terčovitým knoflíkem na nízkém krčku na vrcholu těla pokličky. Nalezené pokličky byly vyrobeny na ručním kruhu z materiálu s příměsí písku, pouze dvě z nich byly vyrobeny na rychle se otáčejícím hrnčířském kruhu. Dvě z pokliček jsou tvaru kónické misky a jsou v horní části ukončeny širokou plochou — dnem, na němž jsou zřetelné stopy

podšýpky. Tento typ je častý v materiálu 13. století, ostatní pokličky patří spíše 14. či 15. století⁸¹. Všechny pokličky jsou nezdobené. Velikost pokliček je různá. Nejmenší má průměr okraje 98 mm, největší 25 cm. Miskovité pokličky, které snad sloužily i jako skutečné mísy, patří k větším.

Mimo „kuchyňskou“ keramiku našli jsme v zásypu studně i nádoby, které patří k „technické“, „umělecké“ či „kamnářské“ keramice.

Tři pokladničky byly vyrobeny vesměs z plaveného materiálu, a to dvě na ručním hrnčířském kruhu a jedna na rychle rotujícím. Jsou to kulovité nádoby hruškovitého a cibulového tvaru s rovným dnem a šterbinovým otvorem. Jedna z nich je opatřena na vrcholu kuželovým profilovaným knoflíkem⁸².

V souboru z Národní třídy bylo dále nalezeno pět kahanů miskovitých s přímým zaobleným okrajem protaženým do krátké otevřené výlevky a mušlovitých s dovnitř zataženými stěnami. Nalezené kahanby byly ze 60 % vyrobeny na rychle se otáčejícím hrnčířském kruhu z materiálu s příměsí písku.

Tvary kahanů se v podstatě nemění od 13. do 15. století. Tvary bez ouška jsou obecně pokládány za starší⁸³.

K „technické“ keramice patří hrnec s ouškem kónického těla, rovného dna a profilovaného okraje, který je na vnitřní straně opatřen tmavozelenou glazurou. Byl vyroben na ručním hrnčířském kruhu z materiálu plaveného. Jeho výška je 16 cm.

Pěkným nálezem jsou dva kachle. Pláště jejich komor jsou válcové a byly vyrobeny na ručním kruhu. Čelní vyhřívací deska je čtvercová (135 × 135 mm), zeleně glazovaná, s hráněnou okrajovou lištou. Je zdobena reliéfem českého znaku: lev v gotickém (hrotitém) štítu je otočen heraldicky vlevo. Na vnitřní straně čelní desky jsou stopy zakouření, kachle se tedy dostaly do studny již použité.

Nejstarší komorové kachle jsou datovány do 14. století, k velkému rozšíření tohoto tvaru pak dochází v 15. století, zejména v jeho druhé polovině, a na počátku 16. století⁸⁴.

Vypěstlost keramiky se projevuje i v její výzdobě. Více než 30 % nádob, nalezených v zásypu studny, je zcela bez výzdoby a dalších skoro 15 % má pouze jednoduchou plastickou výzdobu — nejčastěji žebírko, které zdůrazňuje rozhraní hrdla a těla nádoby. Výzdobou nádoby je i profilování okraje, které je nejcharakterističtějším znakem nádoby vůbec. Výrazně členěný je okraj hrnce, na němž pravidelné promačkávání v souvislé řadě po obvodu vytváří vlnitou vnější hranu. K okruhu plastické výzdoby patří i okrouhlé otisky prstů, jaké ojediněle nacházíme na spodním nasazení páskového ucha na tělo džbánů, profilování páskových oušek hrnců a džbánů i plochý knoflík na horní ploše ucha džbánu. Ouška dvou hrnců pak jsou provrtána malým okrouhlým otvorem, a to jednou v horní části a podruhé v dolní třetině páskového ouška.

Poměrně nejčastější výzdobou nádob je vodorovná jednoduchá rýha či vodorovný svazek dvou a více rýh různě širokých a hlubokých, podle síly stisku dřívka či kosti, a různě od sebe vzdálených, rovnoběžných či šroubovitě obtáčejících tělo nádoby („šroubovnice“)⁸⁵.

Tuto jednoduchou výzdobu vytvářel hrnčíř hned při obtáčení na pomalém ručním

hrnčířském kruhu. Proto je tato výzdoba běžná na nádobách 13. století a doznívá rozšířením rychle rotujícího hrnčířského kruhu. V našem souboru byla tato výzdoba na 50 % hrnků a džbánů. Vyskytla se tu však i na nádobách vyrobených na rychle rotujícím hrnčířském kruhu.

Ve dvou případech nacházíme na nádobách rytou vlnici. Tato výzdoba je typickým výtvarným projevem hrnčíře doby hradištní, ale přetrvává hluboko do středověku. V našem souboru ji nacházíme na velkém hrnci (zásobnici), vyrobeném na ručním kruhu, proto je tato vlnice také nepřesně provedená. Na džbánu vyrobeném na rychlém kruhu je vlnice z přesných vyrovnaných ohybů na podhrdlí nádoby doplnkem k výzdobě vodorovných žlábků. Vlnice na džbánu vyrobeném na rychle rotujícím kruhu není příliš překvapivým jevem, protože tento motiv byl nalezen např. i na keramice bezpečně datované krajními daty života lokality do let 1427—1437 z hradu Sióna u Kutné Hory⁸⁶.

Vzácněji je na keramice ze studny zastoupena výzdoba geometrického ornamentu ve vodorovném pásu (či vodorovných pásech). Obdélníky, čtverce, kosočtverce či trojúhelníky byly na podhrdlí nádob vtlačovány pomocí kolečka (radýlka). Užití této výzdoby je doloženo již pro 13. století, a to z jeho první poloviny na keramice z Kudlovic na Moravě a ze druhé poloviny na keramice z českého hradu Potštejna u Žinkov⁸⁷ a z Podmok u Čáslavi⁸⁸. Takto zdobená keramika pochází pak i z hradů konce 13. a první poloviny 14. století jako jsou Dražice, Lipnice, Blansko, Šternberk, Jenštejn, Holoubek, i z druhé poloviny 14. století a první poloviny 15. století — z Radyně, Helfenburka, Orlíka u Humpolce, Točníka, Melic aj. Tímto způsobem je zdobena i typická hradní keramika šedočerné barvy a velmi dobrého vypálení. Tato výzdoba je častá i na datované keramice z hradu Sióna⁸⁹.

Samostatnou variantou této výzdoby je vodorovná linie z tlačných gotických písmen — majuskulí a minuskulí, která je charakteristická především pro předhusitské jižní Čechy, ale vyskytla se i jinde, např. v Hradci Králové, na hradě Siónu i v Kutné Hoře⁹⁰. Jen zcela výjimečně zaznamenávají písmena souvislý text, obvykle jsou silně stylizována, a písmena na podhrdlí hrnce z Národní třídy působí jako výzdobný prvek.

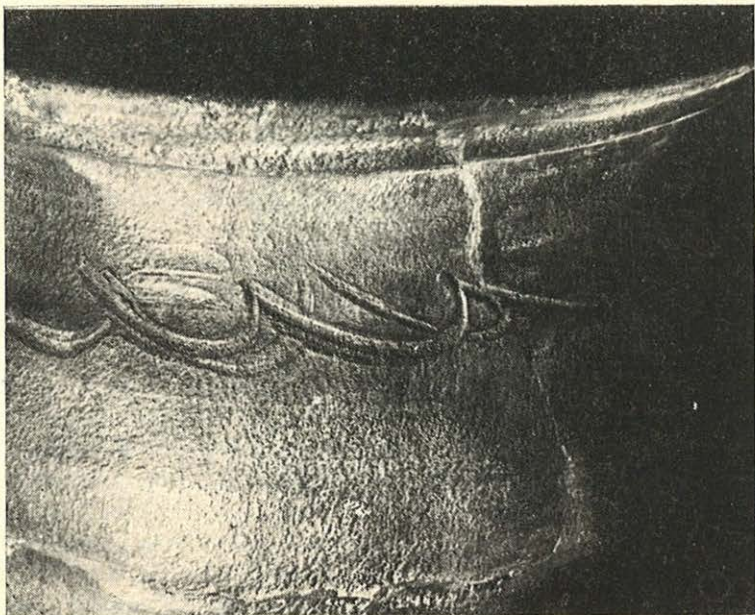
Na dvou džbancích a hrnku s uchem jsme našli i výzdobu vodorovných linií, malovanou okrově červenou barvou. Dvě z těchto nádob jsou vyrobeny na rychlém kruhu.

Tato výzdoba je velmi rozšířena po Evropě a odborná literatura hledá její kořeny v 10. nebo dokonce v 9. století; původ tohoto dekoru na české a moravské keramice pak hledá v porýnském Pingsdorfu⁹¹.

V českém materiálu je možno rozlišit dvě skupiny takto zdobené keramiky. Nádoby z Národní třídy patří do druhé skupiny — do 14. až 15. století⁹².

Úpravou povrchu, i když je spíše technologického až dekoračního významu, je glazura. Česká středověká polévaná keramika se sice objevuje pod západoevropskými vlivy už ve 12.—13. století⁹³, ale obecnější rozšíření této techniky a její uplatnění na „kuchyňské“ keramice lze zaznamenat až kolem roku 1400 a v průběhu 15. století⁹⁴. Např. v keramickém souboru z hradu Sióna, bezpečně datovaném do první poloviny 15. století, tvořila polévaná keramika jen necelá 3 % všech nádob souboru.

*Detail ryté ozdoby hrnku
z Národní třídy
(snímky Z. Helfert)*

*Hrnek s rytou ozdobou ze studny
na Národní třídě*

Při úvahách o výzdobě keramiky ze studny na Národní třídě se musíme pro úplnost zmínit ještě o hrnci, na jehož spodní duté části těla vpravo od spodního nasazení ucha nad dnem nádoby je dodatečně vyryta svislá a od ní čtyři šikmé rýhy. Na džbánu je podobně umístěna a stejně provedena vyrytá šachovnice. Okolnost, že ornamenty byly do povrchu nádoby vyryty druhotně po vypálení, jejich vzájemná podobnost i skoro stejné umístění na těle nádoby, láká k úvahám, co vlastně znamenaly, proč někdo právě tyto nádoby označoval. Pro výklad tohoto nepochybně zajímavého nálezu však jakýkoli podklad chybí.

Mimo obsáhlý soubor keramiky bylo v zásypu studny nalezeno přes 3000 zlomků gotického skla, z nichž se podařilo rekonstruovat na 200 větších částí nádob.

Na rozdíl od keramiky bylo nalezené sklo více soustředěno ke středu zásypu studně. První zlomky skla byly nalezeny až v hloubce 320 cm. Nejnižší položený zlomek skla pak byl nalezen v hloubce 750 cm. V rozmezí těchto vrstev bylo sklo v celém zásypu studně, i když ani to nebylo rozloženo rovnoměrně, a největší koncentraci nalezených zlomků skla můžeme pozorovat v hloubce 470 až 660 cm (asi 40 % všech nálezů tohoto druhu) a v hloubce 720 až 750 cm (přes 25 %). Rekonstruované části skleněných nádob pak jsou ze zlomků z různých, často vzájemně dost vzdálených vrstev⁹⁵. Rozložení skla ve vrstvách tedy potvrzuje pozorování, která byla už učiněna jinde⁹⁶.

Nalezené sklo je světle zelené až světle žlutozelené, čiré, a pokud není porušeno korozi, je průhledné s drobnými bublinami. Chemická analýza celého souboru sice nebyla ještě provedena, ale přesvědčivá podobnost se sklem z plzeňského souboru⁹⁷ a dalších českých nálezů dovoluje pokládat i toto sklo za křemičito-draselno-vápenaté a za sklo domácí české výroby⁹⁸.

K rozvoji sklářství na našem území dochází ve 14. století, v době kulturního a hospodářského rozmachu za Karla IV. Z druhé poloviny tohoto století a z počátku 15. století je na území tehdejších Čech doloženo osm hnutí, na Moravě a v Kladsku po třech⁹⁹.

Za typicky český výrobek jsou pokládány číše označované proto jako český typ. Jsou to vysoké štíhlé číše s terčovitou patkou a výzdobou natavených drobných nálepů. Že jde o výrobek český, pro to svědčí nejen okolnost, že dosud největší počet těchto číší byl nalezen u nás a že i číše tohoto typu, nalezené za hranicemi, jsou ze světlého skla¹⁰⁰, ale především to, že vyobrazení těchto číší jsou relativně častá právě v iluminacích českého původu, především v rukopisech vzniklých na konci 14. století v okruhu Václava IV.¹⁰¹ O „českých číších“ (Behembschglas) ostatně mluví i alegorická báseň Hermanna von Sachsenstein z roku 1453¹⁰².

Vyobrazení číší jsou také hlavním podkladem pro jejich dataci do konce 14. a do 15. století. Tomuto časovému zařazení neodporují ani nálezy okolnosti¹⁰³. Ačkoliv první nálezy těchto číší jsou již z první poloviny minulého století, jsou nálezy tohoto druhu dosud poměrně vzácné¹⁰⁴, a o skutečných souborech gotického skla můžeme mluvit jen z nálezů studní v Kutné Hoře, Hradci Králové a Plzni, k nimž nyní přibývá tento soubor pražský.

Přesto, že nálezů není mnoho, podařilo se především na základě plzeňského souboru rozlišit dvě zcela zřetelné varianty číše českého typu, a to číši kyjovitou, která má pod

*Konvice ze studny na Národní třídě
(snímek Z. Helfert)*

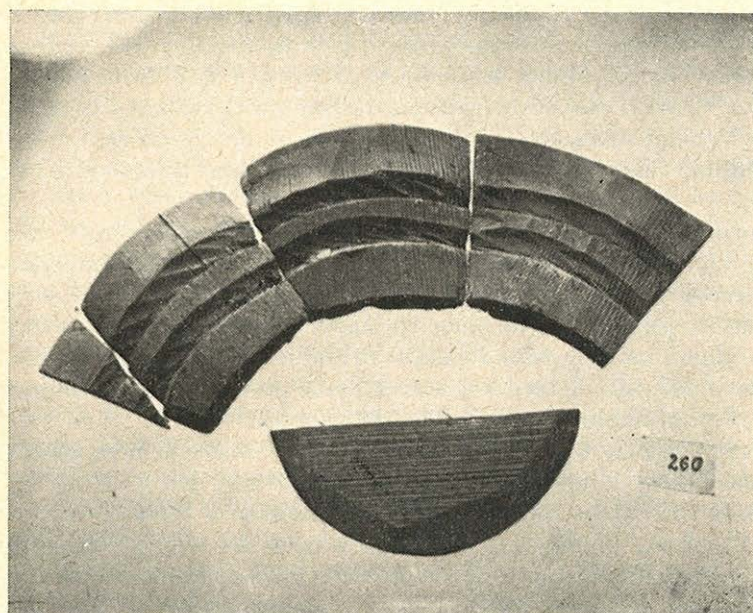
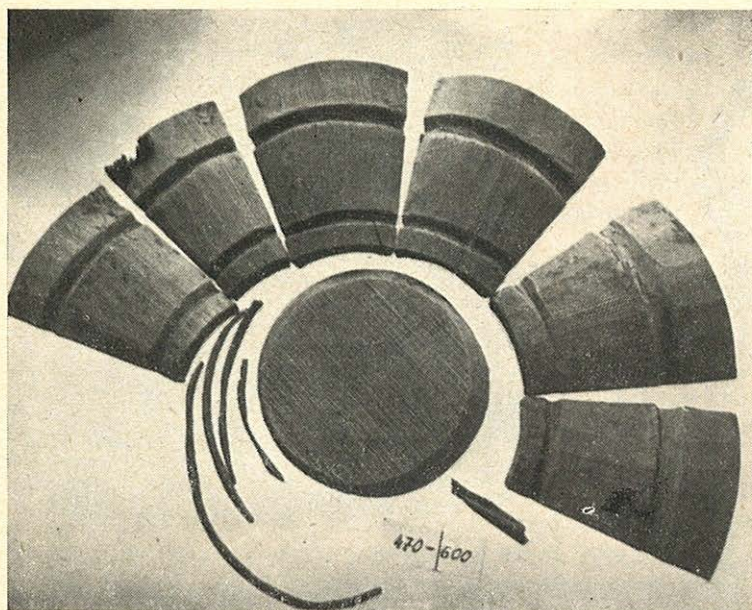

Kachel s českým lvem ze studny na Národní třídě

hrdlem, často dost nízkým, více či méně vyklenuté tělo a relativně širokou patku, a číši píšťalovitou se štíhlým tělem, které se rozšiřuje směrem k ústí, jehož průměr stejně jako průměr patky je menší¹⁰⁵. V souboru z Národní třídy jsou zastoupeny číše českého typu poměrně silně. Ze skleněných zlomků můžeme tvar určit u 373 částí nádob. Z tohoto počtu více než 65 % tvoří číše českého typu, přičemž obě varianty jsou zastoupeny skoro stejně¹⁰⁶. Většina nalezených číší je zdobena natavenými perlovými nálepy, drobnými či středními, vzácněji (20 %) i většími. Na číších se sejdeme i s výzdobou nálepů s kobaltem.

Dalším tvarem v souboru skla ze zásypu studně na Národní třídě jsou široké číše (skoro miskovité) se svisle taženými kapkami. Jsou to nádoby, jejichž tělo se směrem k okraji rozšiřuje a má největší vyklenutí pod hladkým, mírně prohnutým ústím, dno je vpíchnuté, nízké. Na těle číše jsou kapkovité nálepy zužující se směrem dolů a končící nad dnem, kde splývají se dnem nádoby jako žeběrka (druhé nahřátí)¹⁰⁷. Ve výzdobě je často užito modrého skla — kobaltu. V souboru je tento tvar prokazatelně zastoupen 24 kusy, ale pravděpodobně je z tohoto tvaru i dalších 83 zlomků.

Číše tohoto typu je rovněž známa z plzeňské studny a byla nalezena i ve studni v Hradci Králové¹⁰⁸. Starší nálezy číší tohoto typu jsme však znali jen z Německa, kde byly datovány do 15. století¹⁰⁹. Na základě obdobných nálezů z tvrze Tlesky je však autoři datují už do 13. století či počátku 14. století a německé nálezy pokládají za import¹¹⁰. V řadě skel z naší studny můžeme vidět části číší se šikmou kanelurou (16 fragmentů), obdobných jako je číše z Kutné Hory, datovaná do druhé poloviny

*Dřevěná vědérka ze
studny na Národní
třídě
(snímky Z. Helfert)*

14. století¹¹¹. Jiné stejně zdobené zlomky, jak se zdá, však patří širokým tvarům. Z dalších tvarů se podařilo rozlišit části lahví. Byly to nádoby s úzkým hrdlem a baňatým tělem, vyráběné foukáním do formy. Lahve z plzeňského souboru jsou datovány asi do 15. století¹¹². Zajímavý je kalich s nízkým hrdlem, které od těla s perlovými nálepy odděluje vodorovná nalepená nit. Tělo od vyšší nožky s terčovitou patkou s vpíchnutým kuželem odděluje štípaný pásek, který tvoří dost široký límec.

Nejčastějším dekorem nalezeného skla jsou perlové nálepy (přes 67 %), zobcovité nálepy (6,5 %), raménkovité nálepy (asi 4 %), řidčeji se vyskytují nálepy slzovité, srpečkovité, kaménkovité, zrnkovité a kapkovité. Výzdoba svisle tažených kapek s kobaltovou krupičkou připadá na necelých 15 % skel. Šikmá kanelura je na necelých 4 %. Ojedinelé byly na sklech zjištěny vodorovně řazené natavené váčky, štípané kapky na těle nádoby a obloučky nastavené na tělo nádoby — tento druh výzdoby je znám z kutrolfů z plzeňské studny¹¹³. Tento tvar však v našem souboru prokázat nemůžeme. Na skleněných nádobách z Národní třídy se ve výzdobě uplatňuje i kombinace s kobaltovým sklem. Jak se zdá, i tato výzdoba je charakteristická pro výrobky české¹¹⁴.

Ve studni bylo nalezeno také přes 100 zlomků dřev, většinou z nádobí. Podařilo se rekonstruovat šest dřevěných miskovitých nádobek. Dřevěné části byly nacházeny od 260 cm hloubky a nejnižší byl v hloubce 840 cm. Největší počet jich byl přitom nalezen mezi 720 a 840 cm hloubky (skoro 70 %). Pokud se podařilo z částí rekonstruovat celé vědérko, pak bylo více méně pohromadě, jen jedno bylo roztroušeno mezi 470 až 600 cm hloubky.

Nalezené (rekonstruované) dřevěné nádoby jsou shodného tvaru. Jsou složeny z dýh do kónického tvaru s kruhovým nebo oválným dnem a rozevřením. Na těle všech nádob je dvojice rovnoběžných skoro vodorovných žlábků pro houžve, které byly ze štípaných prutů. Při okraji byly dýhy zúženy. Na všech dýhách je patrné opracování pořizem. Výška miskovitých vědérek se pohybuje mezi 55 a 95 mm. Ojedinelým nálezem je část vysoustruhované dřevěné nízké misky či talíře. K výrobě dřevěných nádob bylo užito ve většině případů dřeva borovice, v jednom dřeva jedle¹¹⁵.

Bednářské výrobky z dýh i soustružené nádoby mají velmi starou tradici. Setkáváme se s nimi jak v nálezových celcích z 9. století, tak i v nejstarších písemných zprávách. Přežívají však velmi dlouho a po celý středověk se jejich tvar v zásadě neměnil¹¹⁶.

Misky z dýžek, podobné těm, které jsme našli v zásypu studny, jsou v řadě známých vyobrazení 14. až 15. století (např. Passionál abatyše Kunhuty z let 1314—1321, Breviář velmistra Lva z roku 1356, Bible krále Václava z let 1390—1410¹¹⁷).

Ojedinelým nálezem v zásypu studny je cínová konvice, nalezená v hloubce 680 cm. Tato konvička je velmi silně deformována a proto na její tvar můžeme jen usuzovat: baňaté tělo s rovným dnem s prstencem na obvodu plynule přechází ve válcové hrdlo s rozšířeným okrajem. Původní víčko se nezachovalo. Okraj s největší výdutí konvičky spojuje páskové ucho. Datovat tento tvar na základě analogií je těžké¹¹⁸. Ostatní nálezy, které byly ve studni i to, co víme o studni samé, však dovolují tuto konvičku klást do 14. až 15. století, tedy do doby, ve které je na našem území nejen doložena těžba

cínu a cínařská výroba^{11,9}, ale do které jsou také kladeny konvičky nalezené již dříve¹²⁰.

Pokusili jsme se tedy aspoň stručně ukázat nálezy ze zásypu studny na Národní třídě. Jejich datace na základě obdobných nálezů jiných, jak jsme viděli, potvrzuje závěry, k nimž jsme došli při pokusech datovat uvedenou studnu jako celek. Zároveň nás i tento jen letmý přehled o souboru ze studny jistě přesvědčuje o tom, že jde o soubor velmi bohatý a že přes všechnu obtížnost si středověké studny zaslouží, aby byla jejich výzkumu věnována velká pozornost.

Poznámky

- ¹ Nechvátal, B., K nálezové problematice středověkých studní a odpadních jímek. Český lid 54/1967, s. 170 an. Zde uvedena i další literatura.
- ² Rozdíly mezi studnou a jímkou v konstrukci a v zásypu i charakteristika obou druhů nálezů viz Opravil, E., Středověké jámy a studny. Archeologické rozhledy XVI/1964, s. 219—224.
- ³ Např. ze zásypu studně, nalezené v Solní ulici č. 20 v Plzni získalo plzeňské muzeum přes sto nádob. (Nechvátal, B., Český lid 54/1967. Oblastní vlastivědné muzeum Plzeň, s. 170 an.) Studna nalezená v roce 1957 v Orlí ulici v Brně obsahovala 105 celých nádob (Novotný, B., Hromadný nález ze 16. století v Brně. Fontes Archaeologiae Moraviae I, Brno 1959, s. 22). — Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno 1968, s. 282.
- ⁴ V zásypu ze Solní ulice v Plzni bylo např. nalezeno 71 kusů textilií (Staňková, J., Textil ze 13. —15. století z archeologických výzkumů českých zemí. Český lid 54/1967, s. 155—169).
- ⁵ Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle v Čechách. Památky archeologické LVIII/1967, 2, s. 433 an.
- ⁶ Významné jsou v tomto směru také nálezy zrní a pecek, které v jiném prostředí zachycujeme jen výjimečně. Srov. Opravil, E., Botanické nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy (1350—1500). Přír. čas. slezský 22 B/1961, s. 361—366. — Rostlinné nálezy z archeologického výzkumu středověké Opavy. Časopis Slezského muzea XII/1963, s. 18—19. — Středověké jámy a studny. Archeologické rozhledy XVI/1964, s. 219—224. — Původ a rozšíření vinné révy v českých zemích. Slezský sborník 62/1964, s. 220—228. — Rostliny ze středověkých nálezů v Olomouci. Archeologické rozhledy XVII/1965, s. 193—197.
- ⁷ Hejdová, D. — Nechvátal, B., Památky archeologické LVIII/1967, 2, s. 433 an.
- ⁸ Např. v jímce, nalezené v roce 1943 na Staroměstském náměstí v Praze, byl prokazatelně mladší předmět, džbánec se zelenou polevou, na samém dně jímky a ve středu zásypu byly naopak zlomky zásobnice zdobené vlnicí. — Liška, A., Z minulosti Staroměstského náměstí. Pražskou minulostí I., Praha 1949, s. 7 an. — Podobná pozorování byla ostatně zaznamenána i při výzkumech objektů mnohem starších. Srov. Jansová, L., Studně na laténských oppidech I., Památky archeologické L/1959, 2, s. 557—558. — Památky archeologické LI/1960, I, s. 136—160.
- ⁹ Na tuto možnost upozorňuje např. Nechvátal, B., Český lid 54/1967, s. 170 an. — Hejdová, D. — Nechvátal, B., Památky archeologické LVIII/1967, 2, s. 433 an.
- ¹⁰ Richter, M. — Smetánka, Z. — Špaček, L., Výzkum v Sezimově Ústí v roce 1962 a 1963. Archeologické rozhledy XVI/1964, s. 691—696, 700—703, 705—716. — Hrdlička, L. — Richter, M. — Smetánka, Z., Výzkum v Sezimově Ústí v roce 1965. Archeologické rozhledy XVIII/1966, s. 663—680. — Richter, M., Některé výsledky a problémy výzkumů v Sezimově Ústí. Archeologické rozhledy XIX/1967, s. 712—717. — Do roku 1967 byly v Sezimově Ústí prozkoumány celkem čtyři studně a jedna jímka. — Nechvátal, B., Český lid 54/1967, s. 170, pozn. ¹⁴.
- ¹¹ Kaván, J., Archeologický výzkum v Hradištku u Davle. Archeologické rozhledy VIII/1956, s. 377 an. — Richter, M., Výzkum opevněné středověké osady v Hradištku u Davle. Archeologické rozhledy XV/1963, s. 220 an.
- ¹² Jímka byla čtvercová a byla prozkoumána jen částečně. V poznané části tvořilo stěnu o délce asi 472 cm a výšce 126 cm pažení z deseti trámů. V jímce byla nalezena celá řada předmětů, nemalý soubor keramiky, který autor zprávy o nálezů datuje do druhé poloviny 15. století, kostěné předměty, mezi jiným hrací kostky, nástroje, nože, část těmnu, podkovy a celá řada kožených předmětů. — Liška, A., Z minulosti Staroměstského náměstí. Pražskou minulostí I/1949, s. 11—12.

- ¹³ Studna o průměru 220 cm byla vyzděna ordovickou břidlicí spojovanou jílem a zahloubena až do šterkopiskového podloží (o 70 cm). V zásypu studny byla nalezena keramika, která je předběžně datována převážně do první poloviny 14. století, zbytek pak do druhé poloviny 14. a do první poloviny 15. století. — Olmerová, H. — Kotíková, Ch. — Ječný, H., Problém středověkých břidlicových domů v Praze. Monumentorum tutela 7/1971, s. 175—202 (Z obsahu zde pouze malý výběr).
- ¹⁴ Smetánka, Z., Nález středověké studny v Kutné Hoře, Archeologické rozhledy XIII/1961, s. 180—184, 195—196, 210—212. — Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle v Čechách. Památky archeologické LVIII/1967, 2, s. 433—498. — Nechvátal, B., Český lid 54/1967, s. 170 an.
- ¹⁵ Předběžné výsledky tohoto výzkumu budou zveřejněny v Pražském sborníku historickém (v tisku).
- ¹⁶ Tomek, V. V., Dějepis města Prahy I, 1892, s. 67. — Erben, K. J., Regesta diplomatica regni Bohemiae, s. 162.
- ¹⁷ Tomek, V. V., Dějepis ... I, 1892, s. 24, pozn. ⁸⁰.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 150.
- ¹⁹ Tamtéž, s. 66.
- ²⁰ Čarek, J., Románská Praha, Praha 1947, s. 202. — Chaloupecký, V. — Květ, J. — Mencl, V., Praha románská 1948, s. 40.
- ²¹ Čarek, J., Románská Praha, Praha 1947, s. 202.
- ²² Archeologický ústav ČSAV, nálezová zpráva čj. 1816/32. — Turek, R., K počátkům Prahy, s. 59—94.
- ²³ Janská, E., K výzkumu pražského opevnění. Staletá Praha VI/1973, s. 46 an. — Ječný, H. — Olmerová, H., Pražský sborník historický VIII/1973, s. 221—223.
- ²⁴ Tomek, V. V., Základy starého místopisu pražského, II., s. 75—76.
- ²⁵ Lorenc, V., Nové Město pražské 1974, s. 30.
- ²⁶ Tamtéž, s. 30—31, pozn. ⁴².
- ²⁷ Nejstarší kniha staroměstská klade dvůr se sladovnou v roce 1332 ne zcela přesně „před svato-martinskou branou“. — Tomek, V. V., Dějepis ... I/1892, s. 237—238.
- ²⁸ Tamtéž, s. 250, pozn. ¹¹.
- ²⁹ Tamtéž, s. 237—238, VIII/1891, s. 329—330.
- ³⁰ Erben, K. J., Regesta ... I, s. 176.
- ³¹ Lorenc, V., Nové Město ..., s. 30.
- ³² Tamtéž, s. 201—205.
- ³³ Chronicon Benesii de Veitmil, Scriptores rerum bohemicarum IV, s. 346.
- ³⁴ Lorenc, V., Nové Město ..., s. 201—205.
- ³⁵ Tamtéž, s. 100—101.
- ³⁶ Tomek, V. V., Základy starého místopisu pražského II., s. 64—65.
- ³⁷ Lorenc, V., Nové Město ..., s. 35.
- ³⁸ Zakládací listina Karla IV. — Lorenc, V., Nové Město ..., s. 210—215.
- ³⁹ Chronicon Benesii de Veitmil, Scr. r. boh. IV.
- ⁴⁰ Lorenc, V., Nové Město ..., s. 129.
- ⁴¹ Údaje z městských knih jsou zde převzaty z práce V. V. Tomka Základy starého místopisu pražského, II, Praha 1865, s. 64—65.
- ⁴² V roce 1391 je jako majitel jmenován Miksa z Bíliny. Snad jde o omyl v uvedení jména a zápis se týká Mikuláše z Loun, protože ten je jako majitel uveden jak v roce 1385, tak 1391 a 1393.
- ⁴³ V roce 1395 je patrně omylem označen jako Jakub, protože v roce 1397 je znovu uváděn Jan.
- ⁴⁴ Kovář Herman Rajhl (Rejhl) je uváděn v letech 1415 a 1420 jako bývalý majitel domu čp. 63/II.
- ⁴⁵ Kovář Jindřich Šváb a kovář Jindřich Svév je patrně táž osoba, protože v letech 1384—1395 je střídavě jmenován jako majitel domu čp. 62/II s manželkou Bětou.
- ⁴⁶ Zpráva Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1973, s. 82 an. Pražský sborník historický (v tisku).
- ⁴⁷ Olmerová, H., Český lid (v tisku).
- ⁴⁸ Archeologické rozhledy, XXIV/1972, s. 149.
- ⁴⁹ Archeologické rozhledy IX/1957, s. 652.
- ⁵⁰ Např. studna z Kutné Hory, z Hloušecké ulice, měla rozměry 120 × 120 cm. — Smetánka, Z.,

Nález středověké studny v Kutné Hoře. Archeologické rozhledy XIII/1961, s. 180—184, 195—196, 210—212. — Studna z Plzně, Solní ulice č. 20 měla rozměry 170 × 160 cm. — Nechvátal, B., Český lid 54/1967, s. 171. — Studna z Jindřišské ulice na Novém Městě pražském měla průměr 215 cm. — Huml, V., Výzkumy v Čechách 1970, s. 113. — Studna v Pinkasově synagóze v Praze měla průměr 220 cm. — Olmerová, H. — Kotíková, Ch. — Ječný, H., Monumentorum tutela 7/1971, s. 175—202.

⁵¹ Tomek, V. V., Dějepis města Prahy, I/1892, s. 250, pozn. 11.

⁵² Tamtéž, s. 237—238.

⁵³ Předpoklad je založen na rozboru katastrálního plánu z let 1841—1842 a úvaze, že městiště domu čp. 61/II je přibližně stejné rozlohy jako zachované prokazatelně románské dvorce na Starém Městě (např. čp. 222/I, 597/I, 189/I.) SÚRPMO Praha 1973, s. 66—67.

⁵⁴ Tomek, V. V., Základy ... I., s. 64.

⁵⁵ Tomek, V. V., Dějepis ... VIII, s. 318.

⁵⁶ Tamtéž, s. 148.

⁵⁷ Problém středověkých břidlicových domů v Praze. Monumentorum tutela, Ochrana památek 7/1971, s. 175—196.

⁵⁸ Ze staroměstské opevnění z poloviny 13. století bylo skutečně stavěno z tohoto materiálu, potvrdily znovu výsledky novějšího výzkumu na staveništi obchodního domu Prior-Kotva. — Olmerová, H. — Ječný, H., Pražský sborník historický VIII/1973, s. 221—223.

⁵⁹ Olmerová, H. — Kotíková, Ch. — Ječný, H., Problém středověkých břidlicových domů v Praze. Monumentorum tutela 7/1971, s. 192.

⁶⁰ K uvedeným příkladům lze z novějšího výzkumu přiřadit doklady z výzkumu na staveništi nynějšího obchodního domu Prior-Kotva. — Ječný, H. — Olmerová, H., Pražský sborník historický VIII/1973, s. 221—223.

⁶¹ Olmerová, H., SÚRPMO 1973, s. 95. — Pražský sborník historický (v tisku).

⁶² K řešení této otázky se bohužel nevztahuje žádná zpráva v psaných pramenech; zpráv o studních je ostatně vůbec nepatrně.

⁶³ Olmerová, H., SÚRPMO 1973, s. 100. — Pražský sborník historický (v tisku).

⁶⁴ Privilegium Karla IV. dovozovalo každému, kdo stavěl dům na Novém Městě, vyhloubit si na svém pozemku studnu, kde chce a jak chce hlubokou. — Lorenc, V., Nové Město ..., s. 100. — To ovšem nevylučuje, že obě studny nesloužily současně.

⁶⁵ Archeologicky je tato skutečnost doložena výzkumem hrnčířské pece v Mstěticích, Levině. — Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 31.

⁶⁶ O dovážení keramiky do Prahy, např. berounskými hrnčíři, se zachovala řada dokladů. — Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 23.

⁶⁷ Tamtéž, s. 31.

⁶⁸ Tamtéž, s. 86.

⁶⁹ Rozlišení, na jakém hrnčířském kruhu byla nádoba vyrobena podle stop na jejím dně, je ve studiu středověké keramiky všeobecně uznáváno — srov. Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ... s. 31. — Scheufler, V. však analogiemi z etnografického materiálu dokládá, že i z ručního hrnčířského kruhu se nádoby odřezávaly dřevěným nožem a naopak že při výrobě na primitivnějších formách rychle rotujícího hrnčířského kruhu bylo užito podsýpky, i když výjimečně — Scheufler, V., Lidové hrnčířství v českých zemích, Praha 1972, s. 68.

⁷⁰ Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 31—38.

⁷¹ Vojenské muzeum v Praze.

⁷² Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 82 an.

⁷³ Tamtéž, s. 83.

⁷⁴ Richter, M., Keramika 12. až počátku 14. století v Čechách, datovaná poklady mincí. Časopis Národního muzea 128/1959, s. 8, pozn. 49.

⁷⁵ Sezimovo Ústí bylo založeno někdy v polovině 13. století a zaniklo v roce 1420. Převážná část keramiky je z přelomu 14. a 15. století. — Reichertová, K., Archeologické studijní materiály III/1965. — Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 226, tab. XIX, 2.

⁷⁶ Tamtéž, s. 96.

⁷⁷ Obdobné tvary jsou v keramice ze Sezimova Ústí — viz pozn. 81. Podobný pohár byl však nalezen také při výzkumu hradu Slánu a je proto datován do 15. století.

⁷⁸ Sezimovo Ústí, Hradec Králové, Praha 1 — Růžová ulice.

⁷⁹ Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 87.

- ⁸⁰ Tamtéž, s. 123.
- ⁸¹ Tamtéž, s. 57.
- ⁸² Analogická pokladnička byla nalezena v odpadové jámě v Brně, Starobrněnská ulice 7, keramický soubor však je z většího časového rozmezí. — Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 284—285, tab. XXIX, 8. — Další nálezy jsou z Jevíčka, Prahy 1, Jungmannovy ulice a zaniklé osady Pfaffenschlag aj. — Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 284—285, 303, tab. XXIX, 1 a 3, tab. LXXVI, 7—9.
- ⁸³ Tamtéž, s. 61.
- ⁸⁴ Smetánka, Z., Základy uhersko-česko-polské skupiny pozdně gotických kachlů. Památky archeologické LIX/1961, s. 592 an. — Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. do počátku 16. století. Památky archeologické LIX/1968, s. 543—578. — K morfologii českých středověkých kachlů. Památky archeologické LX/1969, s. 228—262.
- ⁸⁵ Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 67 an. — Radoměřský, P., Středověká keramika. Muzejní a vlastivědná práce 2/1964, s. 70—85.
- ⁸⁶ Janská, E., Hrad Jana Roháče z Dubé Sión. Sborník muzea v Kutné Hoře 1965, č. 6, s. 7, č. 5, s. 12.
- ⁸⁷ Reichertová, K., Příspěvek k datování středověké keramiky v Čechách. Památky archeologické XLVII/1956, s. 171 an.
- ⁸⁸ Richter, M., Keramika ... Časopis Národního muzea 128/1959, s. 10, pozn. ⁸.
- ⁸⁹ Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 68. — Janská, E., Hrad Jana Roháče ..., s. 31.
- ⁹⁰ Tamtéž, s. 31.
- ⁹¹ Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 117 an.
- ⁹² Tamtéž, s. 117 an.
- ⁹³ Richter, M., Nejstarší polévaná keramika v Čechách. Památky archeologické LII/1961, s. 573—579.
- ⁹⁴ Nekuda, V. — Reichertová, K., Středověká keramika ..., s. 81 an.
- ⁹⁵ Část skleněné číše, rekonstruovaná z 19 zlomků, byla nalezena mezi 320—410 cm hloubky a 600—650 cm hloubky, část číše ze 14 zlomků byla nalezena mezi 320—350 cm a 600—620 cm hloubky, část miskovitě nádobky mezi 320—350 cm a 600—620 cm hloubky atd.
- ⁹⁶ Srov. Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle v Čechách (Soubor z Plzně, Solní ulice). Památky archeologické LVIII/1967, s. 433—491.
- ⁹⁷ Ke srovnání lze použít především plzeňského souboru, který je dosud nejpodrobněji zpracován. — Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle ... Památky archeologické LVIII/1967, s. 433—491.
- ⁹⁸ Pro tzv. lesní sklo je charakteristická sytá až tmavá zelená barva. Světlá barva je naopak, jak se zdá, charakteristická pro sklo české. — Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle ... s. 482.
- ⁹⁹ Výzkumem byla až dosud poznána především huť ve Sklenařicích. — Hejdová, D., Archeologický výzkum sklářské huti ve Sklenařicích (okres Semily). Ars vitraria I/1967. Jablonec, s. 13—28.
- ¹⁰⁰ Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle ..., s. 455, pozn. ⁶⁶.
- ¹⁰¹ Tamtéž, s. 456.
- ¹⁰² Tamtéž, s. 488.
- ¹⁰³ Za nejlépe datovatelný nález musíme pokládat číši v Sezimově Ústí v roce 1937, která je uložena v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze č. 21 579. — Brožová, J. — Řezníčková, M., Skleněná číše ze Sezimova Ústí a její rekonstrukce. Památková péče 26/1966, s. 19—24. Číše je datována známým zánikem Sezimova Ústí před rok 1420. Ostatní nálezy jsou datovány jen na základě keramiky, která byla současně nalezena.
- ¹⁰⁴ Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle ... s. 454.
- ¹⁰⁵ Tamtéž, s. 456.
- ¹⁰⁶ U řady částí nádob se nepodařilo rozpoznat, o kterou variantu číše českého typu jde.
- ¹⁰⁷ Tamtéž, s. 468.
- ¹⁰⁸ Tamtéž, s. 468.
- ¹⁰⁹ Tamtéž, s. 468, pozn. ¹⁰⁹.
- ¹¹⁰ Nechvátal, B. — Radoměřský, P., Archeologický výzkum na tvrzi Tleskách u Jesenice (okres Rakovník). Časopis Národního muzea CXXXII/1963, s. 6. — Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle ..., s. 468.

-
- ¹¹¹ Hejdová, D. — Řezníčková, M., Příspěvek k metodice rekonstruování středověkých skleněných nádob. *Památková péče* 3/1974, s. 137—143.
- ¹¹² Hejdová, D. — Nechvátal, B., Studie o středověkém skle . . . , s. 468.
- ¹¹³ Tamtéž, s. 474—476.
- ¹¹⁴ Tamtéž, s. 470.
- ¹¹⁵ Předběžné určení ing. B. Reše, Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody.
- ¹¹⁶ Kavan, J., Nálezy zlomků dřevěných nádob a nábytku ze 13. století. *Památky archeologické* LIII/1962, 1, s. 219 an.
- ¹¹⁷ Reichertová, K. — Muk, J., Archeologický průzkum středověké podoby Starého Města pražského. Městiště u kostela sv. Jiljí. *Archeologické rozhledy* XVIII/1966, s. 662, 680—693, 722.
- ¹¹⁸ Stará, D., Cín, z dějin českého konvářství. Katalog výstavy, Národní muzeum v Praze, 1972 s. 7—12.
- ¹¹⁹ Staroměstská městská kniha.
- ¹²⁰ Liška, A., Z minulosti Staroměstského náměstí. *Pražskou minulostí I*, Praha 1949, s. 7 an.